

ЗАН

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ
ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ
ЖУРНАЛ

РЕСПУБЛИКАНСКИЙ
ЮРИДИЧЕСКИЙ
НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ
ЖУРНАЛ

№11 | 2025

ZANMEDIA.KZ

АЛУА
ЖҰМАБЕКОВА,
«Grande Business»
ЖШС директоры,
заңгер:

«КОНСТИТУЦИЯНЫ
БІЛУ БАСТЫ
ҚАЖЕТТІЛІК»

ЗАҢ

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

№11 | 2025

МЕНШІК ИЕСІ:

«ЗАҢ» Медиа-корпорациясы»
жауапкершілігі шектеулі
серіктестігі

Редакторлар кеңесінің
төрағасы - директор
Досымбек ӨТЕҒАЛИЕВ

РЕДАКЦИЯЛЫҚ КЕҢЕС:

А. АХПАНОВ,

з.ғ.д., профессор

К. АЙТХОЖИН,

д.ю.н., профессор

Е. ӘБДІРАСҰЛОВ,

з.ғ.д., профессор

Б. БОРУБАШЕВ, з.ғ.д.

профессор (Қырғызстан)

К. МАУЛЕНОВ,

з.ғ.д., профессор

С. СӘБІКЕНОВ,

з.ғ.д., профессор

Қ. ДОСАЛИЕВ,

з.ғ.д., профессор

В. ШУМИЛОВ,

Ресейлік Ішкі сауда
академиясында кафедра
меңгерушісі,
з.ғ.д., профессор,

РЕДАКТОРЫ

Түймегүл ИБАШЕВА

М А З М Ұ Н Ы

ӨЗ ІСІНІҢ МАМАНЫ

Т. СМАҒҰЛҚЫЗЫ..... 3

ШОҚАН ІЛІМІ – ӨШПЕЙТІН, ӨНЕГЕЛІ, ӨМІРШЕҢ ІЛІМ

А. ҚҰРМАНҒАЛИ, Ш. РАҚЫМҚЫЗЫ..... 8

«ЕЛДІК МҰРАТҚА БІРЛІКПЕН ҒАНА ЖЕТЕ АЛАМЫЗ»

М. ТЛЕУБЕРДИЕВ..... 16

Роль нотариата в обеспечении законности сделок

Г. НУРАХМЕТОВА..... 20

Предложения по защите медицинских работников

Б. ДЖАНДАРБЕК, М. ЧОКИНА..... 23

ӘСКЕРИ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР БОЙЫНША ЕНГІЗІЛГЕН ӨЗГЕРТУЛЕР

З. РАХМЕТОВА..... 26

Суд присяжных: История развития

К. ШАНЬГИНА..... 28

ЖЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ІСТЕРДІҢ СОТТА ҚАРАЛУЫ

Қ. БАЙОРАЗОВА..... 31

Принципы профессионального поведения судьи

А. МЕЛЛЯТОВ..... 33

ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ ЖҰМЫС БЕРУШІГЕ ЖҮКТЕЛГЕН

А. АБИЛГАЗИНА..... 35

Қос дипломды білім беру аясы кеңейуде

Г. МҰҚАЛДИЕВА..... 38

«ЗАҢ МЕН ТӘРТІП» ҚАҒИДАТЫН ҰСТАНУ МІНДЕТ

М. ИЕМБЕРДИЕВА..... 40

Алимент төлемегендер жазасыз қалмайды

У. АЙТЖАНОВА..... 41

Экстерриториальная подсудность

М. САЛИМОВА..... 43

Административная ответственность несовершеннолетних

С. ЖУМАДИРОВА..... 44

Ардагерлер рухын асқақтатқан бірлестік

С. НӘСІЛЖАНҰЛЫ..... 48

ӨЗ ІСІНІҢ МАМАНЫ

ҚОҒАМНЫҢ ҚАЙ САЛАСЫН АЛСАҚ ТА ҚАЗАҚ ҚЫЗДАРЫНЫҢ ЕҢБЕГІ ЕРЕН. ӨЙТКЕНІ, ОЛАРДЫҢ БАҒЫТТАРЫ АЙҚЫН, МАҚСАТТАРЫ НЫҚ. АЛУА ЖҰМАҒАЛИҚЫЗЫ СОЛАРДЫҢ ҚАТАРЫННАН. БҰЛАЙ ДЕЙТІНІМІЗ, ОЛ МЕНЕДЖМЕНТ, ЗАҢ САЛАЛАРЫН БЕС САУСАҒЫНДАЙ МЕНҒЕРГЕН МЫҚТЫ МАМАН. ХАЛЫҚҚА ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК КӨМЕК КӨРСЕТУ БАҒЫТЫНДАҒЫ ҚАЙЫРЫМДЫЛЫҚ ШАРАЛАРЫ АРҚЫЛЫ ТАЛАЙ ЖАННЫҢ АЛҒЫСЫН АЛДЫ. ҚАЗІРГІ КҮНІ АЛУА «CITY MENEQEMENT» ЖШС ЖӘНЕ «GRANDE BUSINESS» ЖШС, «PARA EVI» ЖШС-НІҢ ДИРЕКТОРЫ. БҰҒАН ҚОСА ОЛ «АЛМАЛЫ ЖАСТАРЫ», «ПАРАСАТТЫ ЖАСТАР» ЖӘНЕ «ҚОНАЕВ ҚАЛАСЫНЫҢ ТҰРҒЫНДАРЫ» ҚОҒАМДЫҚ БІРЛЕСТІКТЕРІ МЕН ІЛЕ АУДАНЫНЫҢ «HAPPY FUTURE» ҚОҒАМДЫҚ ҚОРЛАРЫНА ЖЕТЕКШІЛІК ЕТІП ОТЫР.

Мұндай ауқымды жұмыстарды атқаруда жан-жақты білім мен іскерлік керек десек, Алуа Жұмабек-ова бір емес бірнеше мамандықты меңгерген кәсіби маман. Қандай істі қолға алса да дөңгелентіп әкелуі, әрине, қаншама жылдар бойы алған сапалы білім-білігінің, қайтпас қайсарлығының нәтижесі.

Павлодардың тумасы Алуа Жұмағалиқызы мектептен соң Семей қаласының қызмет көрсету саласы колледжінде кеңсе менеджменті және мұрағаттану мамандығы бойынша білім алды. Содан болар Семей қаласындағы Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университетіне түсіп, «Мемлекеттік және жергілікті басқару» мамандығы бойынша білімін жетілдірді. Ол өз жолын табуда талмай ізденді.

Дипломын алып Абай атындағы ҚазҰПУ-де абыройлы еңбек етті. Жоғары оқу орындары мен жоғары білімді мамандар қажеттілігін зерттеу орталығында әдіскер болып, университет бағдарламалары

аясында негізгі міндеттерге оқу бағдарламаларын әзірлеу және енгізу, құжаттамалық қамтамасыз ету, мұғалімдер мен студенттерге қолдау көрсету жұмыстарымен айналысты.

Университет басшылығы мен оқытушылардың, студенттердің арасында дәнекер бола жүріп, оқытушылардың біліктілігін арттыруға арналған білімдерді енгізу бойынша жаңа бағдарламалардың жүзеге асуына бар күш-жігерін жұмсады. Алайда, оның жаны жай таппады, яғни, бір саламен тоқталмай әліде кең бағытта жұмыс жасағысы келді.

Алуа Жұмабекова мамандығымен шектеліп қалатындар қатарынан емес. Алған білімін міндетті түрде түрлі практикада қолданатындар санатынан. Оқыған мамандығы бойынша Алматы қаласы «Нұр Отан» (қазіргі «Аманат») партиясының Түрксіб аудандық филиалында штаттан тыс кеңесші қызметін атқарды. Елдегі саяси жағдайларды талдап-сараптауға атсалысып, өз партиясына кәсіби тұрғыда қолдау көрсетіп жүрді. Сонымен қатар, мемлекеттік маңызы бар стратегияларды әзірлеу, қоғамдық пікірлер қалыптастыру жолында тәжірибе жинады. Халықпен қоян-қолтық араласу барысында оларға құқықтық тұрғыда көмек қажеттігін байқады. Байқап қана қоймай, азаматтарға әлеуметтік және әкімшілік мәселелер бойынша кеңестер берді. А.Жұмабекованың қайырымдылық шараларға ден қоюы осы кезден басталды.

Ол заңгерлікке оқушы кезінен жақын болғанын, бірақ, мектептен кейін ата-ана сөзін жерге тастамай, үлкендер бағыттаған оқуға түскенін жасырмады. Халқымызда «Ештен кеш жақсы» деген тамаша теңеу бар. 15 жылдан соң жоғары заң білімін алуға бел буып, Алматы гуманитарлық-экономикалық университетінің заң факультетінде оқыды. Құқықтану бакалавры, бұдан соң заң ғылымдарының магистрі дәрежесін иеленді. Бұл дәрежеге Алуа Жұмабекова оңайлықпен жеткен жоқ.

Әйгілі ақын Мевлана Руми «Өмірдің мәні – өзінді табу, өзінді түсіну» дегенді бекер айтпаса керек. Алуа әр салада еңбек етті, оның әрқайсысына арнайы дипломмен барды. «Өзінді табу, өзінді тану адамдық мұрат» демекші, ол ұзақ жылдар бойы өзін-өзі тану мен даму мүмкіндігін жоғары деңгейде пайдаланды.

«Еңбек – бәрін жеңбек» дегендей, көп жылғы еңбек, талмай іздену оның қалаған ісіне белсене кірісуіне жол ашты. Толыққанды заңгер ретінде «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясының Алматы қаласы бойынша филиалында заңды тұлғаларды тіркеу бөлімінің жетекші сарапшысы болды.

Француз философы Жорж Батайдың «Ақыл емес, өзін-өзі тану ғана адам баласының кім болғысы келсе – сол болуына мүмкіндік береді» деген қанатты сөзі осы Алуа Жұмағалиқызы сынды замандастарымызға арналып айтылғандай.

АЛУА ЖҰМАБЕКОВА, «GRANDE BUSINESS» ЖШС ДИРЕКТОРЫ, ЗАҢГЕР:

«КОНСТИТУЦИЯНЫ БІЛУ БАСТЫ ҚАЖЕТТІЛІК»

– Сіз бірнеше жұмыспен айналысасыз, қалай үлгересіз?

– Өзімнің сүйіп айналысатын ісім болғандықтан, барлығына үлгеруге тырысамын. Арнайы адамдар бар. Біздің мақсатымыз халыққа құқықтық тұрғыда көмек көрсету. Көбінесе құжаттармен жұмыс істейміз. Қазіргі таңда барлығы цифрландырылып жатыр. Азаматтар бұл ретте көп жайтты біле бермейді. Қайырымдылық шараларын «Конституция күні», «Наурыз», «1 Маусым – балалар күні», «Құрбан айт», т.б. атаулы мерекелерде ұйымдастырамыз. Демеушілерді өзім табамын. Сонымен қатар, соңғы екі жыл бойы «Патриоттық қозғалыс «Желтоқсан

ақиқаты» республикалық қоғамдық бірлестігімен ұлттық мейрамдарды бірлесіп өткіземіз

– Қалай ойлайсыз, жұртшылық өз құқықтарын жетік білуі әрі қорғана алуы үшін алдымен неге көңіл бөлуі керек?

– Бұл мәселеде ең бірінші Конституцияның нормаларын білген жөн. Сонда ғана құқықтық білім толығады. Себебі, Конституция барлық заңның бастауы. Конституциялық құқық адам үшін жол қозғалысы ережелерін, сауда-саттық немесе салық заңдылығын білу сияқты басты қажеттілік. Мысалы, жол қозғалысы ережелерін үйретеміз, себебі, бұл қауіпсіздік үшін маңызды. Салықты зерттейміз, өйткені, олар экономика үшін маңызды. Ал Конституция өмірдің мәні үшін өте маңызды. Ол – сіздің қандай құқығыңыз бар екенін, мемлекет сізді қалай қорғайтынын және сіздің қоғам мүшесі ретіндегі заңды сақтау, құрметтеу жолындағы міндеттеріңізді түсіндіреді. Сондықтан, адам ең бірінші конституциялық құқығына зер салуы тиіс.

Егер Қазақстан Республикасына келетін әрбір адам бұл жерде Конституция билеп отырғанын түсінсе, құрметі артады.

– Кейбір жандарда заңды тек заңмен жұмыс істейтіндер ғана білуі керек деген ұғым қалыптасқан, бұған не айтасыз?

– Бұл қате түсінік. Мысалы, Конституция тек заңгерлер мен судьяларға ғана емес, еліміздің барлық азаматтарына арналған. Онда әркімнің еңбек ету, білім алу, сөз бостандығы және жеке өмірін қорғау құқықтары нақтыланған. Мұны азаматтар неғұрлым дұрыс түсінсе, біздің елімізде құқықтық тәртіп пен сенім, қауіпсіздік соғұрлым күшті болады. Сондықтан, мектеп оқушыларына бағдаршамның қай түсі жанғанда жолдан өту керектігін қалай үйретсек, олардың санасына Конституция туралы білімді де солай сіңіру керек. Мәселен, бизнесмендер бизнесін ашық жүргізу үшін Салық кодексін өздері ізденіп оқиды. Әрбір адамның Қазақстан заңдарынан хабардар болуы олардың мемлекетке, халыққа деген құрметін көрсетеді.

– **Заңдардың жиі өзгеруіне көзқарасыңыз қандай?**

– Заң бірқалыпты болса, өзгеріс болмайды «Нет закона – нет страны, нет страны – нет народа. Нет народа – нет человека» деген қағида бар, осыны айналаудағыларға жиі айтамын. Заң – жай ғана нормалар жиынтығы емес, мемлекеттің іргетасы, тәртіптің, дамудың және адам болмысының кепілі. Заңгерлік тәжірибемде көзім жеткені, әділдікті тек заңның пәрменімен ғана орнатуға болады. Әділдік болмаса сенім болмайды, ал сенім болашақтың кепілі.

– **Заңгердің басты міндетіне нені балайсыз?**

– Қазақстан Республикасының құқықтық жүйесі – үздіксіз даму үстіндегі жанды құрылым. Заңдармен жұмыс істеу барысында әрбір құқықтық актінің қаншалықты маңызды екенін, ондағы әрбір өзгеріс адамдардың өміріне қалай әсер ететінін көремін. Осы себепті, адам мен заң арасындағы байланыс нық болуы тиіс. Заңгерлер адам құқықтарын қорғап, заң нормаларын түсіндіру, әділетсіздікке жол бермеу жолында еңбек етеді.

– **Неліктен адам мен құқық ажырағысыз?**

– Өйткені, заң адамның қадір-қасиетін қорғайды. Ол біздің бостандығымызды анықтайды, қарым-қатынастарды реттейді және тең мүмкіндіктер жасайды. Заң болмаса адам озбырлық пен теңсіздіктің, зорлық-зомбылықтың алдында қауқарсыз, яғни, бұларға қарсы тұра алмайды. Заң талаптарын ұстану, жетілдіру, сотта, өмірде, қоғамда қорғау оның мән-маңызын арттырады.

Заңда ұсақ-түйек деген болмайды. Әрбір заң – халық құндылықтарының көрінісі. Сондықтан, мен

үшін заң саласында жұмыс істеу өте маңызды. Бұл жай ғана кәсіп емес, менің жеке миссиям.

– **Қандай да бір құқық бұзған адам заңды білмейтінін алға тартады, осы дұрыс па?**

– Заңды білмеу – жауапкершіліктен құтқармайды. Ал заң құрғақ теория емес. Ол – мәдениет, жауапкершілік. Бұл ортақ тілде – әділдік тілінде сөйлеудің жолы. Ең маңыздысы заң адамға күш береді. Осы себепті, барлық адам заңмен өмір сүруге міндетті.

– **Өзіңіз жетекешілік жасап отырған қоғамдық бірлестіктер туралы да айтып өтсеңіз?**

– «Парасатты жастар» жастарға арналған іс-шараларды ұйымдастыруға маманданған. Авторлық жобаларды жүзеге асырамыз. Мысалы, қазақ халқының ұлы тарихын паш ететін «Жібек жолы» туралы деректер», «Бақытты болашақ» қайырымдылық акцияларын өткіздік. Бірлестіктің негізгі қызметі жастар саясаты, қайырымдылық, қоғамдық көмек саласындағы әлеуметтік жобаларды іске асыру болып табылады.

Қайырымдылық жұмыстары пандемия кезінде басталды. «Парасатты жастар» алматылықтарға көмек қолын созды. Жақсылық жасау – басқа бір жанның өмірін сақтап қалуға ықпал етеді. Қайырымдылық шараларын әр жыл сайын өткізу дәстүрге айналған. Бұл жастардың айналасына деген жанашырлығы мен ізгілігін қалыптастырады.

– **Әңгімеңізге үлкен рақмет.**

Түймегүл СМАҒҰЛҚЫЗЫ,
журналист

ШОҚАН ІЛІМІ – ӨШПЕЙТІН, ӨНЕГЕЛІ, ӨМІРШЕҢ ІЛІМ

МЕМЛЕКЕТ ҚАНДАЙ НЕГІЗІМЕН ПӘРМЕНДІ, ҚАНДАЙ ИДЕЯЛАРЫМЕН ӨМІРШЕҢ, ҚАНДАЙ ҰСТАНЫМДАРЫМЕН ТАНЫМАЛ, ҚАНДАЙ БЕДЕЛІМЕН СЫЙЛЫ? МІНЕ, БҰЛ КЕЗ КЕЛГЕН ЕЛДІҢ БЕТ-БЕЙНЕСІН ӘЛЕМГЕ ТАНЫТАТЫН ЖИЫНТЫҚ ДОКТРИНА. Яғни, осы сауалдарды жіктей отырып біз ондағы өзімізге асыл, өзімізге жақын, өзімізге жанашыр аяулы дүниелерді ақтарамыз. Ол архив бізді тегеуірінді мемлекет құру жолында барын салған ержүрек бабаларымызбен табыстырады. Біз ата тарихтың абызына айналған осындай қайраткерлерімізді қанша мәрте болса да дәріптеп, қаншама жылдар өтсе де ұлықтап отыруға тиіспіз. Арғы тарихтан тартсаң айтулы ақтаңдақтар жетерлік. Бергі тарихқа бет бұрсаң, бедері көп саясатты өз ұлтының игілігіне қарай бейімдеуге ұмтылған беделді тұлғалар баршылық. Солардың бастауында, сан қырлы қасиетке ие шоқандай дара тұлға тұр.

Шындығында, мемлекеттің қалыптасуы да адамның ғұмыры секілді. Тек адам – қысқа ғұмырлық, мемлекет – мәңгілік. Жер бетінде пайда болып, қалыптаса бастағаннан-ақ, оның алдында сан мыңдаған мақсат, мұраттар тұрады. Сол мұраттарды ұлтының білім ғылым, ілім, рухани сауатына, адамзаттық құндылықтарына пайдалануына тілектес болып, соның жолында қысқа ғұмырын сарп еткен бірегей қайраткер де осы Шоқан. Ол өзінің аз ғұмырында ілімнің тұңғығын, білімнің озығын, төреліктің әділетін теріп, еліне, жеріне аманаттады. Аққан жұлдыздың өркениетті мемлекетке мұраға қалдырған өлшеусіз еңбегі еліне таусылмас кен, түгесілмес қазына.

Ғалым, этнограф, саяхатшы, тарихшы, тұңғыш заңтанушы реформатор Уәлихановтың өлшеусіз еңбегі бүгін біз санамалап отырған бір қалыпқа сыймайды. Осы тұста тек, ҚР Судьялар одағының төрағасы Досжан Әмірдің сөзіне жүгінеміз: «Қазақта "Арқаға барып, әншімін деме, батысқа барып, күйшімін деме" «Сыр бойына барып жыршымын деме» демекші, Семей топырағын басқанда Абай – Құнанбай – Шәкәрімдер туралы сөз қозғауға жүрексінесек, Көкше топырағында Шоқан туралы, оның қасиетті ата-бабалары Абылай хан мен Кенесары хандар туралы сөз қозғау қиын, өйткені, мұндағы әрбір мекен тұнып тұрған тарих, әрі осы ұлы адамдарды еске түсіреді», – дейді.

«ҰЛТЫҢДЫ СҮЙСЕҢ ШОҚАНША СҮЙ»

Ақмола облысының Бурабай аудандық сотында өткен көрнекті ағартушы-ғалым, саяхатшы,

этнограф әрі шығыстанушы Шоқан Шыңғысұлы Уәлихановтың 190 жылдығына орай «Шоқан – қазақтың тұңғыш құқықтанушы-реформаторы» атты конференцияда салмағы ауқымды, көптеген келелі мәселелер көтерілді.

Ақмола облысының Бурабай аудандық сотында қазақтың осынау көрнекті ағартушы-ғалымы, саяхатшы, этнограф әрі шығыстанушы Шоқан Шыңғысұлы Уәлихановтың 190 жылдығына орай «Шоқан қазақтың тұңғыш құқықтанушы-реформаторы» атты конференция өтті.

Шараға Судьялар одағының бастамасымен Ақмола облыстық соты және өңірдегі университеттері мұрындық болды. Конференцияға республикамыздың түрлі облыстарынан арнайы делегациялар, Жоғарғы Соттың отставкадағы судьялары, атап айтқанда, Р. Мамырбаев, Ә.Құрықбаев, Т.Қожан, Б.Мақұлбеков, М.Шеген, Ө.Ыбырай, ҚР Сот әкімшілігінің өкілдері, облыстық сот, аудандық сот судьялары, жоғарғы оқу орындарының басшылары мен ғалымдар қатысты. Сонымен бірге Шоқан Шыңғысұлының бауырларының ұрпақтары да жиын қонақтары ретінде шақырылды.

Жиын модераторы болған Судьялар одағының төрағасы Д.Әмір ғалымның сот реформалары мен дала заңдары, құқықтық негізге мән берген еңбектеріне баға беріп, бастаманың мақсатын түсіндірді. ҚР Жоғарғы Сотының төрағасы А.Мерғалиевтің құттықтауын жеткізіп, Жоғарғы Сот басшылығының қазақ тарихындағы ұлы тұлғаларды ұлықтаудың маңыздылығына тоқталған сөзін жеткізді. Облыс әкімі Марат Ахметжановтың құттықтауын жеткізген әкім орынбасары Алтынай Амренова да

конференцияның қажеттілігіне кеңінен тоқталды. Конференцияны ұйымдастырудың келешек ұрпақ пен ғылымға қосатын үлесін атап өткен облыстық сот төрағасы А.Жүкенов жиынға қатысушыларға құрметін жеткізді.

Конференцияда Шоқан Уәлихановтың азамат, ғалым, саяхатшы, заңгер, құқықтанушы, реформатор ретіндегі қыры толыққанды ашылып, еңбектерінің жаңашылдығы, өзектілігі, маңыздылығы жан-жақты зерделенді. Қазіргі құқықтану, заң шығару, әділет үстемдігін орнату ісінде қолданылатын өзектілігі, ғылыми айналымдағы қарқынын күшейтіп, заңгерлерді дайындау ісіне кеңінен қамту қажеттігі айқындалды.

Судьялар одағы төрағасының жиын барысында ағартушы ғалым жайлы айтқан мына бір тұжырымдамасынан-ақ тақырыптың қаншалықты

саралап шыққан адам, Шоқанның еш жерде өзін төремін, Шыңғыстың, Абылайдың ұрпағымын" - дегеніне әбден көз жеткізер еді. Тіпті, «Абылай» – деген тарихи зерттеу мақаласында өзінің хан ұрпағы екенін еске салар бір ауыз сөзі жоқ. Керісінше, әрбір мақаласынан кездестіретініміз – қазақтың мұңы мен жыры. Бар арман мүддесі – ұлтының қамы мен тірлігі, оның болашағы, дамып, өркендеп, алдыңғы жұрттар қатарына қосылуы. Сондықтан, аға буын өкілі ретінде, жас буынға, залда отырған шәкірттерімізге айтарым, елің мен жеріңе Шоқан бабаларыңдай адал қызмет етіндер, ұлттыңды Шоқанша сүй, еңбегіңді сіңір дер едім» – дейді одақ төрағасы.

«Халықтың салт-дәстүрі заңнан биік» деген тұжырымды алдыға тартып, өз халқының әдет-ғұрпын қайта жаңғыртуға ұмтылу ол ке-

құнды, патриоттық тәрбие үшін қаншалықты таптырмас азық екенін бағамдайсыз және көрнекті тұлғаның мұрасы мен қайраткерлігін толыққанды зерделеу керектігіне көз жеткізе түсесіз: «Қазақта «Жақсының артынан сөз ереді»– деген даналық ұлағат бар. Сол кездері, ел арасында, Шоқан «орыстың шпионы»– деген қаңқу тараған екен дейді, ал оның өмірі мен шығармашылығымен таныс адам, туған халқына деген махаббатына тамсанбасқа шарасы қалмас еді, тіпті, қазақ іші түгілі, орыс ортасы оның қазақилығына, ұлты үшін жанын қиюға даярлығына, елінің ар намысын қызғыштай қоритынына таң қалып, тамсана жазды емес пе ?!

Кейбір жел сөзге ерік бергендер, оны «таза қазақ емес» – деп те қараламақ болған. Ал Шоқан еңбегін

зеңде мүмкін еместей көрінеді. Бірақ, бұндай көзқарас Шоқанды ұлтынан жирендірген жоқ, керісінше өз халқының ата-дәстүрін өз заманында енді ғана қолға алына бастаған құқықтық кеңістікпен үйлестіруге ұмтылтты. Небәрі отыз жыл ғұмыр кешкен ғалымның ерік-жігері енді ояна бастаған елге тамызықтай болды. Ол кездегі қайраткерлік қазіргідей емес, нағыз жанкештілік пен елдің еңсесін көтерту жолында басын бәйгеге тігу секілді құрбандықтарға итермеледі. Ол Шоқан үшін терең ізденіс, ұзақ күндер мен айларға жалғасқан тынымсыз еңбек еді. Шоқанның заң саласындағы қайраткерлігі талай ғалымның ізденісіне жол ашатыны анық. Өткен тарихтың бағасы бүгін берілуі тиіс.

ӨЗІНЕ ЕТЕНЕ ТАНЫС ЗАҢ ҒАНА ХАЛЫҚ ҮШІН ЖАЙЛЫ БОЛМАҚ

Заң адамдардың тәжірибесін қоғам игілігіне пайдаланатын адамдық даналықтың жоғары көрінісі. Ол ең алдымен әр халықтың дәстүрі мен мәдениетіне сай болу керек. Қазақтың тұңғыш заңтанушы әрі құқықтық реформаторы қысқа ғұмырында осы идеяны өмірге әкеліп, оны елге қызметінде ту етті. Шоқан Уәлихановтың бұл жолда жасаған әрбір ісі, қалдырған ғылыми зерттеулерінің еліміздің демократиялық тұрғыдан дамуында практикалық маңызы зор. Сондықтан оларды зерттеп зерделеп, құқықтық іс-шараларда әрдайым басшылыққа алу қажет. Әсіресе ғалым-реформатордың өз елінің тәуелсіз заңы болуы қажеттігі жөніндегі ұстанымы естен шықпағаны абзал. Оның осы идеясының өміршен де терең мағынасын, олардың заң шығару, құқықтық мемлекет құру ісінде темірқазық студияның өзектілігін Көкше жерінде өткен жиында тереңнен ұғындық.

Конференцияда Шоқан Уәлихановтың азамат, ғалым, саяхатшы, заңгер, құқықтанушы, реформатор ретіндегі қыры толыққанды ашылып, еңбектерінің жаңашылдығы, өзектілігі, маңыздылығы жан-жақты зерделенді. Қазіргі құқықтану, заң шығару, әділет үстемдігін орнату ісінде қолданудың өзектілігі, ғылыми айналымдағы қарқынын күшейтіп, заңгерлерді дайындау ісіне кеңінен қамту қажеттігі айқындалды.

ҚР Судьялар одағының төрағасы Досжан Әмірдің осы тұрғыдағы айтып жүрген әңгімелері оқырмандарымызға таныс. Ол бұл жиында жасаған баяндамасында Уәлихановтың халқының қалыптасқан қағидаларын ескермей, далаға үстемдік орнату мақсатымен қабылданған заңның ешбірі елінің дамып, ілгерілеуіне ықпал ете алмайтыны жөніндегі тұжырымы жайлы кеңінен әңгіме қозғады. Оның осы идеяны жүзеге асыру жолындағы жанкештілігі, батылдығы, ел мүддесіне адалдығы жайлы өнегелік маңызы зор мағлұматтар берді. Мәселен, Шоқан Уәлиханов өзінің атақты «Сот реформасы туралы жазба» атты еңбегіне кіріспес бұрын үкімет басылымдарының біріне «Өзіне етене таныс, сонымен тәрбиеленіп, өсіп-өнген заң ғана халық үшін жайлы болмақ. Бұл заң қаншалық олпы-солпы болғанымен, сырттан телінген немесе жоғарыдан ұсынылған заңнан гөрі оған етене жақын, түсінікті де айқын екеніне ешқандай күмән жоқ» деп жазыпты. Патшалық үкімет өз ықпалдарында тәрбиеленіп, оқып, өсіп шыққан ғалым саяси заңнамалық бағыттарға батыл қарсы шығады деп күтпегені анық. Олар жеме-жемге келгенде, жас ғалымның өздерін қол-

дайтынына сенді, сондықтан да, «дала заңдарын» дайындайтын, осы мақсатпен қазақ даласын барлап, жергілікті жұрт пікірімен танысатын комиссия құрамына Шоқан Уәлихановты бекітуді дұрыс көрді. Және қазақ ішінен одан артық кандидатура табылмасын да патшалық шенеуніктер жақсы білді.

Бірақ, Шоқанның осы комиссия жұмыс нәтижесін таразылайтын, сот реформасын қорытындылайтын «Сот реформасы туралы жазбасы» олардың үмітін тас-талқан етті. Шоқан Уәлиханов өзін патшалық қоғамның адал қызметшісі тұрғысынан таныта отырып та, өз халқының мүддесін жоғары қойды, патша үкіметіне бұрынғы дала заңдарымен санасуды, негізгі бағыттарды сақтауды ұсынды. Әрине, қазақ ғалымдары Шоқанның бұл еңбегінің прогресшіл бағытын, туған елінің мүддесін батыл қорғағандығын бағалады. Академик Ә.Марғұлан, жазушы академик С.Мұқанов, шоқантанушы Ж. Бейсенбайұлы, Ш.Сәтбаева, М.Сәрсек секілді ұлт зиялылары ұлы ғалымның азғантай ғұмырында туған жұрты үшін баға жетпес қазына қалдырып кеткенін асқан сүйіспеншілікпен жазады. Олардың әрқайсысы «Сот реформасы туралы жазба» еңбегінің қазақ халқы үшін терең маңызы барын баса айтты. Орыс қоғамы да уақытында бұл еңбектің маңызын айрықша бағалаған. Мәселен, Санкт-Петербург университетінің профессоры, заң ғылымының докторы С.Ф.Ударцев Шоқанның бұл еңбегіндегі дала сотының жанашыры, арашашы бола білген халықшыл талабына назар аударады. «Шоқан реформаны халықтың табиғи дамуын ескермей, күштеп енгізу халықтың наразылығын тудырып, кері әрекетке әкелуі мүмкін деген ой қалыптастырды», – деп жазыпты ол.

«ӨТКЕН ЗАМАНДА ӨМІР СҮРГЕН БОЛАШАҚТЫҢ АДАМЫ»

Ш.Уәлихановтың консерваторлығы туған халқының дәстүрлі саяси құқықтық заңдарының мәніне бойламай, бұзып бүлдіруден сақтауға, өз халқының көзі ашық азаматы ретінде араша тұрып, қорған болуға бағытталды. Шоқан дәл сол тұстағы көзқарас тұрғысынан алғанда заңнамалық төңкеріс жасады деуге болады. Өйткені «Сот реформасы туралы жазбасы» бұрын-соңды болмаған, қазақ даласы түгілі, тап сол алып Ресей империясы үшін де үлкен серпіліс тудырған, айды аспаннан бірақ шығарғандай ұлы еңбек болатын.

Шоқан осы кезеңдерге дейін, жиһанкез саяхатшы ғалым ретінде танылып келсе, бұл мақаласы арқылы мүлде басқа қырынан танылды. Және ең

бастысы, көзсіз ерліктей болып танылған аталмыш мақаланы жазуға кездейсоқ нартәуекел еткен жоқ, үлкен дайындықпен келді. Ол бүкіл дүние жүзінің ірі мемлекеттерінің заңнамалық бағытын, құқықтану саласын түбегейлі тексерді. Әсіресе, сол тұстарда дүниежүзін дүр сілкіндірген француз революциясы заңдылықтарымен тиянақты танысып шықты. Өйткені, патшалық Ресей империясының заңнамалық реформасына батыл көзқарасын білдіру үшін, яғни, ашық талас тартысқа шақыру осыны талап етті. Шоқан қандай тәуекелге барғанын өте жақсы ұқты; мұндай батыл қадамы патша үкіметі тарапынан елеусіз қалмайтыны анық болатын. Сондықтан, ғалым ашық пікірталас, дискуссияға дайын болуы керектігін сезіне білді. Соған орай оған қазақтың билер институтының астамшыл империя көзінен таса болып келген қырларын, ежелгі заңдары мен кодекстерін жақсы білуі тиіс болатын.

Шоқан қазақтың сот реформасының барлық мәселелері жөніндегі заң комиссиясының жұмысына қатыса отырып, халық үшін аса маңызды болатын өзекті мәселелерде айрықша ұстанымын білдірді. Даланың феодалдық-патриархалдық тәртібін сынай отырып, патшалық шенеуніктердің асыра сілтеушілігін де өткір айыптай білді. Шоканның «Сот реформасы туралы жазбасындағы» біздің айрықша мән беріп, дәлелдегіміз келіп отырған консерваторлық күш қуаты неде? Оған нақты жауапты аталмыш еңбектің өз ішінен табамыз: «...Біздің пікірімізше, билер сотының басты артықшылығы – немқұрайлылық пен ресми керітартпалықтың жоқтығы. Бидің мәні беделге негізделген және бұл атақ сот практикасына деген патент тәртізді.

Орыстың көрнекті ғалымы, академик Н.Веселовский: «Шоқан отызға толмаған жасында басқалар бүкіл өмірін жұмсаса да жасай алмағанды жасады», – деген екен. Бұл өзге жұрт өкілінің шынайы мойындауы емес пе?! Ал қазақтың тағы бір дара перзенті Олжас Сүлейменов Шоқан туралы: «Ол өткен заманда өмір сүрген болашақтың адамы», – депті. Осындай шынайы, оқшау пікірлер Шоқан Уәлихановтай қазақ ұланының данышпандық тұлғасын аша түсердей.

Бұл ойды ҚР Жоғарғы Сотының отставкадегі судьясы, Сот төрелігі институтының құрметті профессоры Әділ Құрықбаев конференцияда ортаға салған толғамдары толықтыра түсті. Әділ Жамбасбайұлы ағартушы-реформатордың құқықтық реформаны халықтың мүддесіне сай жүргізу қажет екенін ерте түсінгеніне, ұлтымыздың дәстүрлі құқықтық жүйесін, әсіресе билер сотын, халыққа жақын әрі әділ құрылым деп санағаны жайлы сөз қозғады. Оның сөзінен түйгеніміз, Шоқан билер соты тек құқықтық орган емес, сонымен қатар халықтың тәрбие құралы, ұлттық болмыс пен әділеттің көрінісі екенін, ресейлік жазалауға негізделген жүйе қазақтың бітімгершілікке бағытталған, татуластыруды көздейтін дәстүрлі заңдарымен үйлеспейтінін үнемі айтып дәлелдеумен болды. Ресей сот жүйесі қазақ қоғамына жат, түсініксіз әрі қағазбасты болатын. Бұл жергілікті халық арасында сенімсіздік туғызатынын Уәлиханов нақты мысалдармен түсіндірген. Ағартушы-реформатор сот реформасының сәтті жүзеге асуы үшін бірнеше маңызды ұсыныс айтты. Олар билер институтын жоюға емес, оны сақтауға назар аудару қажеттігі,

билер сотына әкімшілік сайлайтын билерді енгізеу, халық өзі сенетін, әділ, парасатты адамдарды ғана би ретінде таңдау, қазақтың әдет-ғұрпына, салт-санасына бейімделген құқықтық нормаларды енгізу, реформаларды орталықтан емес, жергілікті жағдайға бейімдеп жүргізу керектігі. Ол сонымен қатар қазақ халқының құқықтық мәдениеті жоғары екенін, тіпті кейбір істерде еуропалық тәжірибеден де артық тұстар бар екенін дәлелдеді. Мәселен, дауларды бейбіт жолмен шешу, куәлардың шынайылығы, ел алдында жауап беру дәстүрі – бұлар ұлттық құқықтың артықшылықтары еді.

Құрықбаев мырзаның айтуынша, Шоқан Уәлихановтың сот реформасына қатысты көзқарастары – ұлт мүддесін қорғау, әділеттілікті сақтау және дәстүр мен жаңашылдықты үйлестіру үлгісі. Оның ұстанымдары тек тарихи құндылық емес, бүгінгі құқықтық жүйені дамытуда да бағдар бола алады. Шоқанның сот реформасына қатысты идеялары – қазақ даласындағы құқықтық ойдың биік шыңы.

«ӘДІЛЕТ – БАРША ІЗГІЛІКТІҢ АНАСЫ-ДҮР...»

Жиында баяндама жасаған доғарыстағы судья, профессор Марат Азбанбаев ағартушы ғалымның сот реформасын жүзеге асыру ісінде әділеттік қағидасын алға шығарғанына назар аудартты. Сот реформасы жайлы еңбегінде ол «Әділет – барша ізгіліктің Анасы-дүр. Ынсап, ұят – бұл әділеттен шығады. Қазақтың әділет дастандары, әдеби

әділетті әңгімелері әділетті адамдардың әділет ісіне, ғадаләт ғылымына қызмет етуінен жаралған шығармалары. Әділетті адам әділет ісіне қызмет қылу үшін ғадаләт ғылымына ие болу керек» деген. Бұл ойын әрі қарай «Чтобы приобрести имя бия, киргизу нужно было не разъ показывать передъ народомъ свои юридическія знанія и свою ораторскую способность» деп дамытыпты. Азбанбаев осы тұрғыда сөз сабақтады. «Шоқанның «юридическія знанія» ұғымын біз әділет ісінің алды-артын байқарлық «ғадаләт ғылымы» деп қазақшаладық. Ғадаләт ғылымы барша адамзатқа тән, жалпыға тиесілі нәрсе. Қазақ та адам баласы, оның да білім, ғылымы ерте дәуірлерде қалыптасқан. Соның бір мысалы ретінде «Абай жолы» роман-эпопеясынан Қодар мен Қамқа оқиғасын алып талдайық.

Жазушы М.Әуезов эпопеясы ауылына асыққан бала шәкірттің үлкен жолдастарының оны жолбасар ұры-қарыға толы тұста жалғыз шабудан тежеуінен басталып, Құнанбай ауылында Тобықты үлкендерінің «Қодар сұмдығына» тергеу жүргізіп жатқанымен жалғасады. Эпопеядағы Қодар батыр – денелі, алпысқа жаңа кірген, бурыл қарт. Ұлы Құтжан қайтыс болған соң, көшерге көлігі жоқ болып, оны елден сұрауды лайықты санамаған Қодар келінімен қыстауда отырып қалған.

Ел аузына кім қақпақ болады, қыс бойы қыстауынан ірге аударып, жылжымай жатып алған Қодар мен келінін жұрт жаман атқа таға бастайды: «Жалғыз баласы өлген соң, келіні Қамқамен жақын болыпты».

Өсек сөз Құтжанның нағашы жұрты, Тобықтымен көрші ел Сыбанға жеткенде оның

төресі: «Шыңғыстау бөктеріндегі шашты сайтаныңды тыйсаңшы», – деп Құнанбайдың бетінен алған соң, ауылға оралған ел ағасы тергеу ісін бастайды.

Әуезов эпопеяда Қодар мен Қамқаны жазықсыз қылмыстық жазаға тартылып, қорлықпен өлген күнәсіз, кінәсіз бейбақтар деп, Құнанбайды қылмыскер қылып бейнелеу жолын таңдаған. Жазушыдан жасы да, жолы да үлкен Шәкәрім «Қодардың өлімі» дастанында Қодар мен Қамқаны ар сүймейтін, ел бұзатын ерсі, улы іс қылғандықтан дарға асты деп адамдық құқықты қорғай сөйлеген. Ғәділет ғылымы – дінсіз таза ақыл болғандықтан қазақтың далалық соты шығарған шешімі біздің дәуірімізге дейінгі II ғасырларда, ислам дінінен көп бұрын Ману заңының 213, 214, 215-баптарындағы «Ер адамға бөтен әйел түгіл, өзінің анасы, қарындасы, қызымен оңаша қалуға болмайды» деген ар қорғаушы, адамның адамдығын қорғайтын құқықтық тыйымға негізделген-тін.

Шоқан дала жұртына жаңа сот реформасын енгізбек үкіметке де дінсіз, таза ақылмен ойланып оның қазақтың ұлттық мінезіне және тұрмысына қолайлылығын есепке алу қажет дейді. Сот реформасынан қазақ халқына төнген қауіп-қатерді еркін жүрегімен анық сезген Шоқан метрополиялық заңның қазақ тіршілігіне толығымен қолданылуына қарсы шығып өз наразылығын ашық жеткізген: «Кез келген түрлендіруді қоғам денесіне егу және оны сосын сақтап қалу үшін сол қоғамның пайдасына қолға алынған реформа оның материалдық қажеттілігіне сәйкес және ұлттық мінезіне бейімделген болуы тиіс.

Аталған шарттар сақталмай егілген кез келген жаңашылдықтан сөзсіз зарар шығып кетуі бек мүмкін және қалыптан тыс құбылыс ретінде тек қана бағусыз дерттер мен патология тудырады.»

Ойшыл Шоқан бағусыз дерттердің басында 1822 жылы метрополияның енгізген заңдары тұрғанын, қырдағы барлық патология солардан бастау алғанын қадап жазған. Азбанбаевтың айтуынша, қазіргі тарих азамат Шоқан дүниеден тікелей өз кіндігінен тараған ұрпақ көрмей өтті десе де, ғалым Шоқанның көзі тірісінде, оның өзін де, сөзін де көрген жалғыз болса да, бірегей ғылыми шәкірті Абай болғанын Құнанбай Өскенбайұлының Омбыдағы архивтік ісінде сақталған деректер дәлелдейді. Абай да өзінің алғашқы көрген ғәділетті ғалым Шоқан бейнесін есте ұстап, «Болмасаң да ұқсап бақ, Бір ғалымды көрсеңіз. Ондай болмақ қайда деп, Айтпа ғылым сүйсеңіз, Сізге ғылым кім берер, Жанбай жатып сөнсеңіз?» деген өлеңіне қосқан.

Жиында сөз алғандардың бірі – гуманитарлық ғылымдар магистрі, Ш.Уәлиханов атындағы университеттің тарих, география және әлеуметтік-гуманитарлық пәндер кафедрасының лекторы Амангелді Шапкеновтың айтуынша, Ш. Уәлихановтың ғылыми және ағартушылық қызметінің зор тарихи маңызы қазіргі заманда да сақталып отыр. Оның шығармашылық мұрасын есте сақтау және ғылыми еңбектерін насихаттау бойынша көп жұмыс атқарылды. Атап айтқанда, ғалымның таңдамалы шығармалары қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде бірнеше рет жарық көрді, бес томдық шығармалар жинағы үш рет баспадан шығарылды. Ш. Уәлихановтың тарих, география, этнография және басқа да ғылым салалары бойынша еңбектерін зерттеу үнемі жүргізіліп келеді (оның өмірі мен қызметі, ғылыми ізденісі, дүниетанымы және т. б. туралы кітаптар, монографиялар, ғылыми конференциялар материалдарының жинақтары жарық көрді). Осының бәрі біздің елімізде тұңғыш қазақ ғалымына, халықтың талантты ұлына деген ұқыпты және құрметті қатынасты көрсетеді.

Осындай істердің қатарында Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университетінің білім беру бағдарламасына «Шоқантану» пәні курсының енгізілуін атауға болады. Ұзақ жылдар бойы біздің университетімізде ұстаздық және ғылыми еңбек еткен, Ш. Уәлихановқа арналған «Шоқан Уәлиханов және оның замандастары» атты монография мен бірнеше мақалалардың авторы, «Шоқан Уәлиханов» энциклопедиясының бас редакторы, тарих ғылымдарының докторы, профессор Қадыржан Кабиденұлы Әбуевтің бастамасымен 2011–2012 оқу жылынан бастап Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті студенттеріне «Шоқантану» пәнінің курсы оқытылуда.

«Шоқантану» пәні курсының мақсаты – Ш. Уәлихановтың өмірі мен қызметін оқып білу арқылы студенттерді Отан тарихына құрметпен қарауға тәрбиелеп, олардың бойында шынайы гуманистік көзқарастар мен қазақстандық па-

айнасы болуы тиіс» деп жазған еді. Бұл тұжырым қазіргі құқықтық мәдениеттің де басты қағидаты болып қала береді.

Қорыта келгенде, Шоқан Уәлиханов – қазақтың дәстүрлі құқықтық жүйесін ғылыми тұрғыдан зерделеп, оны заман талабына сай жаңғыртуға үлес қосқан тұңғыш реформатор. Оның еңбектері қазақ ғаылымының негізін қалаған баға жетпес мұра. Шоқанның құқық пен әділет, билік пен адамгершілік туралы ойлары ұлттық құқықтық сананы қалыптастыруда әлі күнге дейін өзекті.

ДАЛАЛЫҚ БИ ИНСТИТУТЫ – ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚТАНУ ҒЫЛЫМЫНЫҢ БАСТАУЫ

Шоқан Уәлихановтың ғалым, зерттеуші ретіндегі көп қыры ашылған. Бірақ оның заңгер ретіндегі ғалымдық жолы әлі де зерттеуді қажет ететін бағыт. Оны сөз алған доғарыстағы судьялар Әділ Құрықбаев, Бағлан Мақұлбеков пен Марат Азбанбаевтар растап, далалық би институты туралы зерттеулері ұлттық құқықтану ғылымының бастауы болу керек деген ұсыныстарын айтты. Жоғарғы оқу орындарынан келген ғалымдар бірлесіп, Шоқан туған өлкеден бастау алған бұл идеяны жалғастыруға ықыласын білдірді. Әсіресе, жас ғалымдар құлшыныспен шоқантану іліміне заңгерлік және билер тарихын үйлестіру келешек

триоттықтың қалыптасуына ықпал ету; ғалымның ғылыми мұрасын өз бетінше білім алу мен мінез-құлықты тәрбиелеу, қазіргі қоғамға қажет білімді тұлғаны, кәсіпқой маманды қалыптастыру ісінде пайдалану.

Токетерін айтқанда, жиында өз пікірін ортаға салған тағы бір спикер Абай Мырзахметов атындағы Көкшетау университетінің аға оқытушысы Дінмұхамед Кенжебек айтқандай, Шоқан Уәлихановтың реформаторлық идеялары бүгінгі таңда да өз маңызын жойған жоқ. Қазіргі Қазақстанның құқықтық мемлекет құру, сот тәуелсіздігін қамтамасыз ету және адам құқығын қорғау жолындағы бастамалары Шоқан армандаған әділетті қоғам идеясымен сабақтас. Ол «заң халықтың рухани

зерттеушілерге тың дүниелер табу мүмкіндігін беретінін қостады.

Конференция қарарында берілген ұсыныстарды талдап, 13 қарашаны «Шоқан күні» деп арнайы белгілейік деген ұсынысты талқыға салды. Конференцияға қатысушылар бүгінгі күннің ерекше мәнді өткенін, судьялар қауымының ұлы тұлғаны ұлықтаудағы бастамасы халық тарапынан қолдау табатын бастама екенін атап, ой-пікірлерімен бөлісті. Осылайша, Шоқан Уәлихановтың 190 жылдығы сот жүйесінің мәртебесін асқақтатқан шара болды деп айтуға толық негіз бар.

**Айша ҚҰРМАНҒАЛИ,
Шолпан РАҚЫМҚЫЗЫ**

Мұрат ТЛЕУБЕРДИЕВ,
Түркістан облысының прокуроры:

«ЕЛДІК МҰРАТҚА БІРЛІКПЕН ҒАНА ЖЕТЕ АЛАМЫЗ»

– Мұрат Әжинұрұлы, Мемлекет басшысының әр жолдауы – елдің ертеңіне берілген бағдар іспетті. Осы стратегиялық құжатта елдегі басты қағиданың бірі ретінде «Заң мен тәртіп» қағидасы белгіленді. Тапсырмалардың орындалуы көңілден шыға ма?

– Биылғы жолдауында Президент Қасым-Жомарт Тоқаев «Заң және тәртіп – мемлекетіміздің мызғымас тұғыры. Қоғамда осы қағиданы түбегейлі орнықтыру үшін барлық құзырлы органдар арасында ортақ көзқарас пен ортақ ұстаным болуға тиіс. ...Сонда ғана елімізде құқық бұзушылыққа, озбырлық пен зорлық-зомбылыққа қарсы сана-сезім қалыптасады, қоғамға жат кез келген әрекетке төзбеушілік пайда болады» – деп барлық дамудың бастауында заң мен тәртіп тұратынын айтты. Расында заң салтанат құрмаған, тәртіп сақталмаған мемлекеттің ілгері басуы қиын. Сондықтан, прокуратура бұл қағиданы басшылыққа ала отырып, көптеген іс-шараларға бастамашы болып келеді.

Күнделікті тәжірибе көрсеткендей мемлекеттегі заңсыздық пен құқық бұзушылықтың дені хабарламаны тіркемеумен тікелей байланысты. Қылмысты жасырудың, азаматтарды негізсіз қылмыстық жауапкершілікке тартудың соңы жалпы әділдікке деген көзқарасты төмендетеді. Мысалы, Түркістан ҚІБ қызметкерлері бір азаматшаның арызы негізінде «Дем» дүкенінің сатушысына қатысты қылмыстық іс бастаған. Арызданушы сатушыны кассадан қолмақты сомада қаражатын жымқырды деп көрсеткен. Прокуратура қадағалау тәртібінде осы іске араласып, сатушыға қатысты қылмыстық істі тоқтатты. Себебі, тергеу органы тарапынан Бас прокурордың нұсқауының және ҚПК-нің қылмыстық істі тіркеуге қатысты талаптары бұзылған, яғни арыз иесімен аудиттік тексеру, ревизия қорытындысы, залал сомасын растайтын құжаттар ұсынылмаған. Егер әрбір адам қанша ақша жоғалғанын білмей тұрып, кімнің жымқырғанына көзі жетпей тұрып полицияға арыздана берсе, әрі оны полиция сүзгіден өткізбей тіркеп, тексеретін болса, айналамызда заңға, құқықтық құрылымдарға өкпелі жандардың саны көбейе бермей ме? Бұл – мемлекеттің құқықтық саясатына ғана емес, азаматтардың мүддесіне қарсы жасалған қадам.

– Қылмыс орбитасына заңсыз тарту деректері көп пе?

– Бүгінгі таңда бизнес субъектілеріне де қатысты басталған барлық қылмыстық істердің заңдылығы прокурорлар тарапынан жедел түрде зерделеніп, құқықтық баға берілуде. Өйткені, кәсіпкерлерді заңсыз қылмыс орбитасына тарту Бас прокурордың қатаң бақылауында. Соның нәтижесі ретінде, қадағалау тәртібінде Түркістан өңірінде соңғы 3 жылда негізсіз басталған 800-ден аса қылмыстық іс

3 тәулік ішінде тоқтатылған. Осы санның артында қаншама жазықсыз адамның тағдыры, тілегі, сенімі тұр. Міне, сондықтан да біз Мемлекет басшысының жолдауларында жүктелген тапсырмалардың әрқайсысын – азаматтар өмірін, мүдделерін, құқығы мен бостандығын қорғауға бағытталған пәрменді тетік деп қабылдаймыз.

– «Еститін мемлекет» қағидасы ашықтық пен сенімге құрылған. Ал прокуратура халықтың үнін дер кезінде естіп, шара қабылдай алып отыр ма?

– «Еститін мемлекет» қағидасының басты формуласы – ашық диалог, қолжетімді қызмет, жедел байланыс. Прокуратураны да халыққа жақын еткен осы қағидалар. Түркістан облысы прокуратурасының бастамасымен кез келген құқық бұзушылыққа тосқауыл қоюда азаматтар белсенділігін арттыру аса өзекті. Осы мақсатта «Бұзушылыққа тоқтам» атты пилоттық жобаны қолға алған едік.

Бүгінде әр ауданда осындай 17 телеграм-бот ашылып, қолданысқа енгізілген. Оның тиімділігі – кез келген азамат өзіне белгілі болған, өзі куәсі болған барлық құқық бұзушылықтар туралы дереу онлайн режимінде оқиға орнын көрсете отырып, құзырлы органдарға хабарлай алады және өз хабарламасы бойынша қандай әрекеттер жасалғанын білуіне мүмкіндік бар. Бұл прокуратура мен азаматтар арасындағы кері байланыстың тамаша үлгісі. Бүгінде телеграм-боттарға бұзушылық туралы 242 хабарлама түскен. Соның ішінде азаматтар интернет-алаяқтық, жол-көлік оқиғасы, көшенің ластануы, жолдың сапасыздығы, бағдаршамның істен шыққаны, қоғамдық орындардағы бұзушылықтар, есірткі өсіру, сақтау бойынша хабарлама берген. Ел ішіндегі заңсыздықтарды құзырлы органдардың бірден байқамауы мүмкін. Ал мына телеграмм-бот көптеген заңсыздықтардың дер кезінде анықталып, шешімін табуына жол ашады.

– Инвесторлар – мемлекеттің дамуына ықпал ететін қуатты күш қана емес, ел мен елдің арасын жалғайтын алтын көпір. Инвесторларды қолдау, ел ертеңіне салынған қаржының мақсатқа сай жұмсалуды қадағалау қалай жүзеге асырылуда?

– Бұл жұмыста Мемлекет басшысының «Ел экономикасына инвестициялар тарту жөніндегі жұмыстың тиімділігін арттыруға қатысты шаралар туралы» Жарлығы басты бағдарға айналған. Осы жарлыққа сай прокуратураға жүктелген міндет айқын. Ол – бизнесті жүргізу мен инвестиция тарту үдерісін барынша ашық, түсінікті және жеңіл ету. Сонымен бірге инвесторлар бетпе-бет келетін мәселелер мен кемшіліктерді жедел шешу өзекті. Біз инвесторларды – ел экономикасына қозғау салушы, ел еңсесін тіктеуші, елдің табысын еселеуші тетік

ретінде қарап, оны заңдық тұрғыдан қорғауымыз керек.

Қазақстанның әлеуетіне сенгендіктен болар соңғы жылдары қаржысын өндіріске салатын шетелдік инвесторлар көп. Айталық 2025 жылдың сегіз айында Түркістан облысына 783 млрд теңге инвестиция бағытталып, өткен жылдың осы кезеңімен салыстырғанда салынған қаржы 125%-ға өсті. Инвестицияның көбеюі өңірдің түрленуіне, аймақтың қуатты өлкеге айналуына, көптеген жұмыс орнының ашылып, табысты азаматтар қатарының өсуіне ықпал етуде. Ал осы ел игілігіне жарайтын қаржы мақсатына сай жұмсалып, инвесторлардың құқығының бұзылмауы – прокуратураның жіті бақылауында.

Мемлекетте кәсіп жүргізуге қажетті құжаттардың реті бекітілген. Соған сай бір жобаны бастау үшін инвесторларға бірқатар құрылымдардың тексеруінен өтіп, рұқсатын алу қажет. Осы құрылымдардың бірі рұқсатты кешіктіріп беріп, қолдан кедергі жасаса, инвесторлар жұмысы ақсайды. Ал қазір уақыттан бағалы, сенімнен қадірлі не бар! Прокуратураның да мақсаты инвесторларға Қазақстанның ең қауіпсіз, ең сенімді ел екендігін құқықтық құралдар арқылы растау.

Сондай-ақ Президенттің бастамасымен – инвесторларды қорғау бағытында «Прокурорлық сүзгі» тетігі енгізілді. Бұл жоба бойынша мемлекеттік органдар инвесторға қатысты кез келген тыйым салу немесе шектеу әрекетін қолға алар алдында прокуратурамен міндетті түрде келісуі тиіс. Осы механизмнің көмегімен прокурорлар екі жылда 31 инвесторға қатысты уәкілетті органдар тіркеген заңсыз әкімшілік істердің күшін жойып, 17 инвесторға қатысты заңсыз тексеруді тоқтатты.

Одан бөлек инвесторлар арасында жедел өзара іс-қимыл жасау және тиісті ақпарат алмасу үшін «Turkistan Invest ОП» атты «WhatsApp» мессенджері құрылған. Инвестжобаға қатысты сұрақ туындаса, прокуратура органына немесе «WhatsApp» мессенджеріне жазба қалдыра отырып, шағым түсіруге болады.

– Құқықтық зайырлы мемлекетте азаматтар зорлық көрмеуі, азаптауға ұшырамауы маңызды. Бірақ, күнделікті өмірде мұндай жағдайлардың орын алып жататыны жасырын емес. Бүгінде азаптаумен байланысты қылмыстық істерді тергеп-тексеру прокуратураға жүктелгенін білеміз. Қадағалаушы орган азаптауларға қарсы тұра алып отыр ма?

– 2023 жылы Түркістан облысының прокуратурасында азаптау фактісі бойынша 51 қылмыстық іс тіркелген. Осы тіркелгендер ішінде 4 қылмыстық істе азаптау қылмысын 11 полиция қызметкері жасаған. Халықты қорғайды, қолдайды деп жүрген полицейлердің азаптау әрекеттерінің ортасында жүруі, әрине, өкінішті. Алайда, біз әлі күнге мұндай теріс әрекеттерден арылмай келеміз. Кешенді іс-шаралардың арқасында азаптау қылмысының тіркелу динамикасы күрт азайып, 2024 жылы 18 іс тіркелсе, олардың барлығы қылмыс құрамы болмауына байланысты тоқтатылды. Ал 2025 жылы азаптау бойынша 1 ғана іс тіркелген. Осының өзі прокуратураның үйлесімді жұмысын көрсетсе керек.

Өзіне жүктелген міндетті мінсіз атқару үшін облыстық прокуратура полиция ғимараттарындағы бейнебақылау камераларының толық жұмыс істеуіне, «соқыр» аймақтардың, заңсыз ұсталған, жеткізілген азаматтардың бар/жоғына, прокурор бөлмесінің жабдықталуына мән беріп, тұрақты тек-

серуде. Кешенді жұмыстар нәтижесінде облыстық полиция бөлімдері толық бейнебақылау жүйесімен қамтамасыз етілді.

– Президенттің жолдауында жаңа технология жетістіктерін барлық сала жұмысына пайдаланып, жасанды интеллект көмегіне жүгінудің кезек күттірмейтіні айтылды. Прокуратура өз қызметінде сандық технология мүмкіндіктерін қаншалықты қолданады?

– Цифрлық ел болу бір күннің, болмаса бір сәттің мәселесі емес. Бұл көп болып жұмыла атқаруды қажет ететін ауқымды іс. Әрі біз сандық технология жетістіктерімен бүгін ғана бетпе-бет келіп тұрғанымыз жоқ. Азаматтарға көрсетілетін мемлекеттік қызметтерді цифрландыру бойынша іс-шаралардың қолға алынып, оң нәтиже бергеніне біраз уақыт болды. Соның ішінде Прокуратура тарапынан жасалған бірқатар цифрлық жобаларды көпшілік күнделікті тұтынып келеді.

Жасанды интеллектті жаңашылдықтардың өзегіне айналдыруға көптің ниеті, елдің талабы қозғау салғаны белгілі. Қазір әлем сандық технология эволюциясында өмір сүруде. Халықтың негізгі сұранысы, қажеттілігі – интернет, жасанды интеллектпен байланысты. Соған орай мемлекет те өзінің бағыт-бағдарын өзгертіп, қызметін тұтынушы талабына сай жандандыруы керек. Сонда ғана Президентіміз айтқандай үш жылда цифрлық елге айналарымыз анық.

Айталық, Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитетінің жетекшілігімен дайындалған «qamqor.gov» сервисі 2017 жылдан бері ел игілігіне қызмет етуде. Бұл мобильдік қосымша мемлекет пен азаматтар арасындағы жедел диалогтың тиімді құралы ретінде мойындалған. Сервис халықтың құқық қорғау құрылымдарына онлайн сұраныс жолдап, жылдам қызмет алу жүйесін қалыптастырған бірегей жоба.

Сонымен қатар, күнделікті қолданылатын Бірыңғай сотқа дейінгі тергеп-тексерулер тізімі (СДТБТ) қылмыстық істер туралы мәліметті бір орталыққа жинап, прокурорлардың қылмыстық іс бойынша әрекеттерді жіті қадағалауына мүмкіндік береді. Бұл сондай-ақ қылмыстық процесс қатысушыларына тергеу және қылмыстық қудалау органдарымен қашықтан байланысуға жол ашады.

Е-otinish арқылы шағым-арызын мемлекеттік органдарға жолдаған азаматтар оның қаралу барысын және нәтижесін жүйелі бақылап отыратынын да айта кеткен орынды. Бұдан бөлек, «Ахуалдық орталық», «Георкарты», «Сот кабинеті» және т.б. ақпараттық жүйелер күнделікті қолданылуда, бұлар өз кезегінде жұмыс барысында тиімділігін көрсетіп келеді.

Қазақтың маңдайалды жазушысы Мұхтар Әуезов «Қай істің болсын өнуіне үш шарт керек: ең әуелі –

ниет керек, одан соң – күш керек, одан соң тәртіп керек», – деген екен. Сол айтпақшы, елдік мұратқа көп болып ұйып, күш біріктіргенде ғана жетуге болады.

– Прокуратура тарапынан қолға алынған сандық жобалардың нәтижесі қандай? Ізденістер ел көңілінен шығып жатыр ма?

– Прокуратурадағы кез келген жоба, әрбір бастама – терең ізденіс пен тынымсыз еңбектің нәтижесі. Көпшіліктің көңілінен шыққан, азаматтардың қажетіне жараған жобалар ғана өміршең. Біз осындай өміршең жобалар дайындауға күш саламыз. Мысалы комитет порталында адамдарды іздеу бойынша 5 бөлім бар. Соның арқасында алимент бойынша берешегі бар азаматтардың тізімін іздеу өте жеңіл. Алимент төлеуден жалтарғандарға, сот орындаушылары белгілі бір шектеулер қоятыны белгілі. Әрі мұндай борышкерлер іздеу тізіміне енгізіледі. Біздің қызметімізде осындай іздеуде жүрген мыңға жуық адам бар.

«Балаларды іздеу» деп аталатын бөлімде 7 жасқа дейінгі жоғалған балаларға қатысты ақпарат жинақталған. Порталда қылмыскерлерді, борышкерлерді және хабар-ошарсыз кеткен адамдарды іздеу барынша ыңғайлы. Мұнда кез келген адамның іздеуде екенін тексеруге болады. Мысалы, сіз жұмысшылар тобын жалдайсыз, өзіңізді және отбасыңызды қорғау үшін порталға олардың атын енгізіп, іздеуде тұрған, тұрмағанын білу оңай.

Прокуратура қылмыстық, әкімшілік және азаматтық-құқықтық салаларда құқықтық статистиканы жинап қана қоймай, ақпаратты алудың ыңғайлы әдістерін де дамытып жатыр. Біздің ерекшеліктерімізге сүйене отырып, қылмыстардың, әкімшілік құқық бұзушылықтардың толық және сенімді статистикасына қол жеткізуге болады.

– Биылғы жолдауда Мемлекет басшысы Цифрлық кодексті дайындаудың маңызды екенін атап өтті. Бұл кодекс қолданысқа енсе, не өзгеруі мүмкін?

– Сандық технологияға қатысты сауаттың кемдігі, азаматтардың жеке басына қатысты ақпараттарға салғырт қарауы салдарынан кибер алаяқтық күн санап көбеюде. Цифрлық кодекс – сандық технологияны қару еткен қылмыскерлерге тосқауыл қоюдың пәрменді құралы болуы тиіс. Бұл заңда цифрландыру үдерісінің негізгі бағыттары, соның ішінде жасанды интеллект, платформалық экономика, үлкен дерекқорларды пайдалану және басқа да мәселелер айқындалады деп күтілуде.

– Өтінішімізді ескеріп, сұхбат бергеніңіз үшін рақмет! Елдің қорғанына айналған прокуратураның жұмысы алға баса берсін!

Түймегүл ИБАШЕВА,
журналист

РОЛЬ НОТАРИАТА В ОБЕСПЕЧЕНИИ ЗАКОННОСТИ СДЕЛОК

Гульмира НУРАХМЕТОВА,
доцент кафедры
гражданского права,
гражданского процесса
и трудового права
юридического
факультета, к.ю.н.,
КазНУ им. аль-Фараби

НОТАРИАТ ЯВЛЯЕТСЯ ВАЖНЫМ ЭЛЕМЕНТОМ ПРАВОВОЙ СИСТЕМЫ, ОБЕСПЕЧИВАЮЩИМ ЗАКОННОСТЬ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО ОБОРОТА. В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ РЫНОЧНЫХ ОТНОШЕНИЙ И ЦИФРОВИЗАЦИИ ЭКОНОМИКИ РАСТЕТ ЗНАЧЕНИЕ НОТАРИАЛЬНОГО КОНТРОЛЯ КАК МЕХАНИЗМА, ГАРАНТИРУЮЩЕГО ДОСТОВЕРНОСТЬ СОВЕРШАЕМЫХ СДЕЛОК И ЗАЩИТУ ИНТЕРЕСОВ УЧАСТНИКОВ ГРАЖДАНСКОГО ОБОРОТА. ОСОБОЕ ЗНАЧЕНИЕ НОТАРИАТА ПРОЯВЛЯЕТСЯ В СДЕЛКАХ, СВЯЗАННЫХ С НЕДВИЖИМОСТЬЮ, НАСЛЕДСТВЕННЫМИ ПРАВООТНОШЕНИЯМИ, КОРПОРАТИВНЫМИ СОГЛАШЕНИЯМИ, А ТАКЖЕ ПРИ ЗАЩИТЕ ПРАВ УЯЗВИМЫХ КАТЕГОРИЙ ГРАЖДАН.

Нотариат является одной из ключевых гарантий правовой стабильности в сфере гражданского оборота. Его основное назначение заключается в обеспечении законности совершаемых сделок, подтверждении подлинности документов и защите прав участников правоотношений.

В Республике Казахстан, как уже было выше сказано, деятельность нотариата регулируется Законом РК «О нотариате» от 14 июля 1997 года № 155-І [1], а также нормами Гражданского кодекса Республики Казахстан [2].

Нотариат на территории Казахстана имеет давние традиции, связанные с дореволюционным российским правом, где нотариусы выступали независимыми лицами, удостоверяющими сделки. В советский период нотариат имел государственный характер и был подчинен органам юстиции. После обретения независимости Казахстан выработал собственную модель нотариата, закрепленную в Законе РК 1997 года, которая сочетает элементы государственного контроля и частнопрактикующей деятельности. Современный этап характеризуется усилением роли нотариусов в сфере защиты прав участников сделок и расширением их полномочий в цифровой среде. Сегодня нотариат становится инструментом не только правовой безопасности, но и цифровых

инноваций, включая электронные реестры и дистанционные услуги [1].

Современный нотариат – это система органов и должностных лиц, наделенных полномочиями по удостоверению сделок, обеспечению законности и предотвращению гражданско-правовых споров. Основные функции: удостоверение сделок, консультирование, хранение документов, совершение исполнительных надписей. Важной функцией является превентивная – предупреждение заключения ничтожных и оспоримых сделок, то есть нотариат выполняет функцию превенции гражданско-правовых споров, выступая своеобразным «фильтром» правовых рисков.

Важнейшей функцией нотариата является удостоверение сделок, подлежащих обязательной нотариальной форме: договоры отчуждения недвижимости, брачные договоры, наследственные соглашения и др.

Судебная практика подтверждает, что несоблюдение нотариальной формы может повлечь признание сделки недействительной [3]. Например, Верховный Суд РК неоднократно указывал, что отсутствие нотариального удостоверения брачного договора влечёт его недействительность [4].

Суды Республики Казахстан активно используют нотариальные документы в качестве доказательств.

Так, в делах о признании сделок недействительными суды исходят из того, что нотариальное удостоверение свидетельствует о соблюдении всех необходимых условий [4].

Современное развитие цифровых технологий оказывает значительное влияние на деятельность нотариата. В Казахстане внедрены электронные нотариальные реестры, система «e-notary», позволяющая проверять подлинность нотариально удостоверенных документов в онлайн-режиме.

Сущность удаленного формата работы заключается в том, что отдельные нотариальные действия, перечень которых строго определен законом, могут предоставляться без личной явки к нотариусу, а именно путем направления заявления о совершении нотариального действия удаленно. Дистанционный формат предполагается при невозможности сторон обратиться к одному нотариусу. Для удостоверения сделки стороны лично обращаются к двум разным нотариусам для установления между ними видеосвязи. Нотариусы – таким же образом, как и при обычном удостоверении сделки, – проводят весь необходимый комплекс действий для проверки законности соглашения.

В условиях невозможности граждан обратиться за нотариальной услугой лично цифровизация и предоставление нотариальных услуг удаленно способствуют реализации принципа активного содействия нотариусами в осуществлении прав и интересов граждан и организаций.

Сегодня цифровой нотариат является неотъемлемой составляющей юридической практики. Он включает в себя все технологии, обеспечивающие юридическую поддержку сделок и соглашений в электронном формате. В свете постоянно растущего онлайн-бизнеса спрос на услуги цифрового нотариата неуклонно растет.

А. Какабаев отмечает, что цифровизация нотариата повышает прозрачность сделок, но при этом требует особого внимания к вопросам защиты персональных данных [5].

Зарубежные страны накопили значительный опыт в развитии нотариата. Так, в Германии нотариусы являются независимыми публичными должностными лицами, выполняющими государственные функции [6]. Во Франции нотариат имеет давние традиции, а его документы обладают повышенной доказательной силой [6]. В Эстонии внедрены электронные нотариальные услуги, включая возможность удостоверения сделок онлайн [6].

Таким образом, нотариат является важнейшим институтом обеспечения законности сделок. Его деятельность направлена на защиту прав участников гражданского оборота, предупреждение правонарушений и укрепление правовой стабильности. В условиях цифровизации нотариат должен развиваться, сохраняя баланс между традиционными гарантиями и инновационными формами деятельности.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1. Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года № 155-І «О нотариате» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 15.09.2025 г.)// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1008028
2. Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть) от 1 июля 1999 года № 409-І (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.08.2025 г.)// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1013880
3. Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 года № 6 «О некоторых вопросах недействительности сделок и применении судами последствий их недействительности» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 17.12.2024 г.)// https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39073607&show_di=1
4. Обзор судебной практики Верховного Суда РК по гражданским делам за 2020 год.
5. Какабаев А.Т. Нотариат в Республике Казахстан: проблемы и перспективы. – Алматы, 2021.
6. European Notarial Practices: Germany, France, Estonia. – Paris: Notary Press, 2020.

ПРЕДЛОЖЕНИЯ ПО ЗАЩИТЕ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ

НЕ ПРЕТЕНДУЯ НА ГЛУБИНУ ИССЛЕДОВАНИЯ, ХОТЕЛОСЬ БЫ ПОДЕЛИТЬСЯ СВОИМИ РАЗМЫШЛЕНИЯМИ ОТНОСИТЕЛЬНО ЮРИДИЧЕСКОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКОВ. НА ПОДОБНЫЕ РАЗМЫШЛЕНИЯ НАС ПОДТОЛКНУЛИ ТЕ РЕЗОНАНСНЫЕ СОБЫТИЯ В СФЕРЕ МЕДИЦИНЫ, КОТОРЫЕ ПРОИЗОШЛИ В ПОСЛЕДНИЕ ГОДЫ КАК У НАС В КАЗАХСТАНЕ, ТАК И В РОССИИ, И КОТОРЫЕ ОБЩЕСТВО БУРНО ОБСУЖДАЛО. МЫ НЕ ОГОВОРИЛИСЬ: РЕЧЬ ИДЕТ ИМЕННО О МЕДИЦИНСКИХ РАБОТНИКАХ, А НЕ ТОЛЬКО СОБСТВЕННО О ВРАЧАХ, ПОСКОЛЬКУ ХАЛАТНОЕ ОТНОШЕНИЕ, ОШИБКИ, БЕЗДЕЙСТВИЕ МОГУТ ДОПУСТИТЬ МЕДИЦИНСКИЕ СЕСТРЫ, ФЕЛЬДШЕРЫ, ФАРМАЦЕВТИЧЕСКИЕ РАБОТНИКИ И ДР. ПОПЫТАЕМСЯ РАЗОБРАТЬСЯ В СОЗДАВШЕЙСЯ СИТУАЦИИ.

В уголовном законодательстве Республики Казахстан присутствуют нормы, предусматривающие санкции о наказании медицинских работников за халатность, за неоказание медицинской помощи, за фальсификацию документов, за торговлю лекарствами. Понятно, что они относятся к умышленным преступлениям, поэтому мы их трагивать не будем.

Рассмотрим отдельные нормы, которые вызвали в обществе неоднозначные мнения. Относительно рассматриваемой проблемы начнем с комментария ст. 99 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Убийство, то есть противоправное умышленное причинение смерти другому человеку». Врач посвящает себя спасению жизни пациента и не допускает мысли о противоправном умышленном причинении смерти другому человеку. Зачастую врача привлекают к уголовной ответственности не за причинение смерти, а за то, что он не смог ее предотвратить, то есть за то, что уже не в его силах.

Тем более в большинстве случаев, имеющих сложный характер, несмотря на все принятые врачом меры для спасения человека, наступает смерть пациента, но это нельзя считать умышленным причинением смерти. Нельзя наказывать врача за то, что он не всемогущ, поэтому лицо должно получить наказание за преступление, а не за вышеуказанные правомерные действия врача.

К тому же в медицине оказание медицинской помощи исключительно по инструкции невозможно, и она ни в каких странах не применяется, то есть врачам дается возможность адаптации стратегии медицинской помощи к индивидуальным особенностям организма. Наблюдаем, что неправильно трактуется несоблюдение стандартов, поскольку есть ситуации, когда врачи вынуждены не соблюдать стандарты, отклоняться от них.

В рассматриваемой сфере очень много неизученного, здесь постоянно обновляются и пересматриваются знания, а общепринятое ранее лечение со временем может расцениваться как неверное.

И наоборот, многие прогрессивные начинания, которые сегодня не оспариваются, когда-то считались глубоко ошибочными. Оказываемая медицинская помощь врачами – это не товарный бренд с прилавка, да еще и с гарантией. Порой при оказании медицинской помощи приходится идти на профессиональный риск ради спасения пациента.

Обоснованный риск сегодня – это потребность для медицины, у врачей профессия такая. Они всегда, в любой момент могут оказаться в состоянии обоснованного риска, поэтому попытки упростить врачебную ошибку до правонарушения противоречат исходному смыслу, исторически вложенному в это понятие, поэтому если врач сделал все, что он мог в данной конкретной ситуации, он не должен привлекаться к уголовной ответственности.

И здесь, кстати говоря, необходимо сказать вот о чем: наше предложение заключается в том, что давно наступила пора прибегнуть к трансформации понятия «врачебная ошибка», подобного понятия не должно быть, а вместо него должен применяться термин «медицинский инцидент», к тому же данное понятие может коснуться и среднего медицинского персонала, тогда постепенно изменилось бы и отношение общества к медицинским работникам. В подобном определении мы видим и логику, и смысл самой проблемы.

Следующая норма, которую необходимо прокомментировать в рамках данной работы, касается ст. 317 УК РК «Ненадлежащее выполнение профессиональных обязанностей медицинским или фармацевтическим работником», которая в целом сформулирована следующим образом: вследствие небрежного или недобросовестного отношения к ним, если его действия повлекли по неосторожности причинение вреда средней тяжести, тяжкого вреда здоровью или смерть человека, врачи наказываются штрафом, исправительными работами, а также лишением свободы на срок до семи лет.

Необходимо сразу же отметить комментируемая норма сформулирована не четко, носит размытый характер, допускающий разночтения, в ней не прописана регламентация надлежащего выполнения профессиональных обязанностей, нет четкого измерения «небрежного или недобросовестного отношения» к должностным обязанностям. Можно сделать вывод, что статья подразумевает уголовное наказание за возможные неблагоприятные исходы лечения в виде осложнений и низкой результативности лечения, что предотвратить врач иной раз не в силах. Последнее же зависит от реакции организма и других факторов, находящихся вне влияния врача.

Основанием же к привлечению к уголовной ответственности является сознательное совершение

общественно опасного деяния, УК РК не должен применяться к процессу оказания медицинской помощи любого уровня и любого направления медицины. Здесь не должно быть подмены понятий.

С учетом сказанного причинение вреда жизни и здоровью пациента при отсутствии небрежного или халатного отношения со стороны медицинского работника должно определяться путем анализа медицинского инцидента, проводимого последовательно через систему внутреннего аудита медицинских организаций, независимую оценку экспертов или медиации, или судебных разбирательств в индивидуальном порядке. Поэтому наше предложение заключается в следующем: ст. 317 Уголовного кодекса Республики Казахстан следует исключить из разряда уголовных правонарушений и перевести в плоскость гражданской ответственности через гражданские институты восстановительного правосудия, основанного на примирении сторон и возмещении причиненного вреда. А решение о примирении будет основанием для прекращения уголовного дела. Тем более к переходу такой юридической конструкции есть прецедент: сразу две главы (27,28), предусматривающие рассмотрение дел в порядке особого искового производства Гражданского процессуального кодекса Республики Казахстан перенесены в Административный процессуально-процессуальный кодекс.

В нашем случае никаких препятствий к предложенной новелле не видим. К тому же мы не говорим о каких-то конкретных ситуациях (отдельно взятый случившийся факт оценить гораздо проще, чем выстроить точную, работающую систему дачи оценки), а мы предлагаем – декриминализацию врачебной ошибки. Законодательство всегда должно реагировать на быстро меняющиеся реалии общественной жизни.

Мы не отрицаем существование негативных факторов, являющихся препятствием для надлежащего лечения пациентов. Качество медицинского обслуживания у нас действительно хромает, пациент не всегда получает результативное лечение, неудовлетворительное оснащение, ненадлежащая база лечения больного, где и возникает осложнение, прибавить сюда еще неквалифицированных специалистов (наличие этого факта не можем отрицать!), а также нехватку врачей, особенно, специалистов узкой направленности, низкую заработную плату и др.

Несложно сделать вывод: в результате больному наносится моральный вред, физический ущерб, но врача преследуют в уголовном порядке, по приговору суда лишают его права заниматься медицинской деятельностью, и это при нынешней нехватке прежде всего медицинских врачей. К тому же тем

самым его лишают источника к существованию – он больше ничего не умеет. На какие средства в дальнейшем ему существовать?

Ведь он дольше учился медицинскому ремеслу, чем его сверстники из других специальностей, долго прививал навыки любимой специальности. Он сделал все от него зависящее, не проявлял халатность, но не смог помочь идеально, и это может быть связано с множеством причин. Ни один самый опытный хирург не может быть уверен до конца операции, что все пойдет по плану. Даже если он сотни раз проводил такие манипуляции. Ни один реаниматолог не уверен, сможет ли он завести сердце пациента, до тех пор, пока оно не забилося, даже если за плечами врача сотни спасенных жизней.

Русский хирург Н. Пирогов настаивал на том, что практические ошибки надо рассматривать не как нечто постыдное и наказуемое, а как нечто неизбежное, при этом поспешить постичь механизм этих ошибок. Применяя данный тезис к современным реалиям, необходимо отметить, что нельзя учить студентов медицинских специальностей, когда над ними висит «дамоклов меч» в виде уголовного преследования. Поэтому все вопросы должны решаться на гражданско-правовом уровне, а в начале любого медицинского разбирательства должна стоять медицинская среда, медицинское сообщество. Только тогда врачи не будут «убегать» из профессии, при этом нельзя забывать отмеченную нами проблему острой нехватки специалистов.

Еще на одну норму хотелось обратить внимание. Речь идет о ст. 36 УК РК. Относительно медицинских работников редакция рассматриваемой нормы изложена явно неудачно, что влечет определенные проблемы несостоятельности привлечения медицинских работников к уголовной ответственности.

Обоснованный риск сегодня – это потребность для медицины, у врачей профессия такая. Они всегда, в любой момент могут оказаться в состоянии обоснованного риска, поэтому крайне важно изложение данной нормы в кардинально измененном варианте, т.е. определенные термины, а возможно, и формулировки должны быть исключены из Уголовного кодекса и только тогда возможно иметь правозащитный механизм.

В то же время, к сожалению, в законодательстве отсутствуют специальные нормы, адресно защищающие медицинских работников. В связи с этим министр здравоохранения РК 22.12.2024 года А. Альназарова приводит нижеследующие данные: «в период с 2019 по 2023 годы в Казахстане при исполнении служебных обязанностей пострадали 158 медицинских работников. Из них, в 2022 году –

46, в 2023 году – 80, а в 2024 году – зафиксировано девять случаев нападений».

Исходя из изложенного необходимо ввести в Уголовный кодекс такие нормы, как «Воспрепятствование законной деятельности медицинского работника» и «Применение насилия в отношении медицинского работника».

Из вышеизложенного следует несколько выводов и предложений:

во-первых, создать медицинские компетентные комиссии, на заседаниях которой выносились бы свои заключения, будь то отзыв лицензии, приостановление деятельности, выявление наличия умысла в убийстве пациента, возмещение ущерба потерпевшим и которые бы предшествовали различного рода судебным разбирательствам;

во-вторых, создать систему внутреннего аудита медицинских организаций, независимую оценку экспертов или медиации, или судебных разбирательств в индивидуальном порядке, где путем анализа медицинского инцидента определялось бы причинение вреда жизни и здоровью пациента при отсутствии небрежного или халатного отношения со стороны медицинского работника;

в-третьих, необходимо внести соответствующие изменения в Уголовный кодекс РК, принять специальные законы о правах пациентов и компенсации за ущерб здоровью, о статусе и ответственности врача, где отношения двух сторон будут четко регламентированы;

в-четвертых, необходимо пересмотреть и усовершенствовать законодательство, связанное с привлечением к ответственности медицинских работников, с одной стороны, и защитой пациентов – с другой;

в-пятых, создать специальный курс по медицинскому праву для студентов медицинских специальностей;

в-шестых, декриминализировать врачебные ошибки и внедрить инструменты защиты профессиональной деятельности врачей в правовом поле, так как практически отсутствует система защиты медицинских работников как таковой в отечественном законодательстве.

Бауржан ДЖАНДАРБЕК,
профессор Алматинского
гуманитарно-экономического
университета, доктор
юридических наук

Марина ЧОКИНА,
доцент кафедры Алматинского
гуманитарно-экономического
университета, кандидат
юридических наук

ӘСКЕРИ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАР БОЙЫНША ЕНГІЗІЛГЕН ӨЗГЕРТУЛЕР

**Зарина
РАХМЕТОВА,**
*Алматы гарнизоны
әскери сотының
судьясы*

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ КЕЙБІР ЗАҢНАМАЛЫҚ АКТІЛЕРІНЕ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫН ОҒТАЙЛАНДЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ӨЗГЕРІСТЕР МЕН ТОЛЫҚТЫРУЛАР ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ» ЗАҢЫ (2025. 16.07 № 210-VIII ҚРЗ) ҚАБЫЛДАНҒАНЫ БАРШАҒА МӘЛІМ. ОСЫҒАН ОРАЙ ҚР ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСТІҢ 440-БАБЫ 2-1-БӨЛІКПЕН ТОЛЫҚТЫРЫЛДЫ. БҰДАН ӨРІ НАҚТЫЛАСАҚ, АТАЛҒАН БАПТА «ОСЫ БАПТЫҢ БІРІНШІ НЕМЕСЕ ЕКІНШІ БӨЛІКТЕРІНДЕ КӨЗДЕЛГЕН, ДЕНСАУЛЫҚҚА АУЫРЛЫҒЫ ОРТАША ЗИЯН КЕЛТІРІЛІП ЖАСАЛҒАН ІС-ӘРЕКЕТ – 500 АЙЛЫҚ ЕСЕПТІК КӨРСЕТКІШКЕ ДЕЙІНГІ МӨЛШЕРДЕ АЙЫППҰЛ САЛУҒА НЕ СОЛ МӨЛШЕРДЕ ТҮЗЕУ ЖҰМЫСТАРЫНА, НЕ ҮШ ЖЫЛҒА ДЕЙІНГІ МЕРЗІМГЕ БАС БОСТАНДЫҒЫН ШЕКТЕУГЕ, НЕ СОЛ МЕРЗІМГЕ БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА ЖАЗАЛАНАДЫ» ДЕП КӨРСЕТІЛДІ.

Осы заңның 2-бабына сәйкес, 2027 жылы қолданысқа енгізілетін 1-баптың 3-тармағы 2) тармақшасының екінші, үшінші абзацтарын, 9),10),11) тармақшаларын, 12) тармақшасының үшінші және төртінші абзацтарын, 13) тармақшасын, 44) тармақшасының үшінші абзацын, 61), 62) тармақшаларын қоспағанда, алғашқы ресми жарияланған күннен кейін алпыс күн өткен соң қолданысқа енгізіледі.

Әскери қызметшілер арасында бағыныштылық қатынасқа қатыссыз, өзара қарым-қатынастың жарғылық қағидасы бұзылған, жәбірленушіні ұрып-соғып денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтірген қылмыстық құқық бұзушылықтар биылғы 16-қыркүйектен бастап Қылмыстық кодекстің 440-бабының 2-1-бөлігімен сараланады.

Бұл өзгерістердің тиімділігін көрсетері анық. Өйткені, аталған қылмыстар көбінесе қатардағы жауынгерлер мен курсанттардың, әскери борышын өтеп жүрген сарбаздардың тарапынан жасалады. Ал оларды қоғамнан оқшаулау тым қатал жаза болар еді. Қылмыстық кодекстің 6-бабының 1-бөлігіне сәйкес, іс-әрекеттің қылмыстылығын немесе жазасын жоятын, қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамның жауаптылығы мен жазасын жеңілдететін, жағдайын өзге де түрде жақсартатын заңның кері күші болады. Яғни, бұл заң қолданысқа енгізілгенге дейін тиісті іс-әрекетті жасағандарға, оның ішінде жазасын өтеп жүрген немесе жазасын өтеген, бірақ, сотталғандығы бар адамдарға қолданылады.

Осы негіздерде сотпен бірнеше қылмыстық іс қаралып, сотталушылардың қылмыстық әрекеттері қайта сараланды. Сот тәжірибесінен мысал келтірсек, осы жылғы мамырдың 18-і күні жауынгер казарманың 2-қабатында кезекшілікте болады. Сол кезде 1-курс курсантының тұрмыстық бөлменің есік жақтауын сындырып қойғанын көреді және оны жөндеу туралы ескерту жасайды. Алайда, курсант оның сөзін елемей, жақтауды жөндеуден бас тартады. Нәтижесінде ерегес туындап, сотталушы оң қолының жұдырығымен жәбірленушінің сол жақ бет тұсынан бір мәрте соққы жасайды. Соққының салдарынан жәбірле-

нушінің оң жақтағы 48-тіс аймағындағы төменгі жақ сүйегі сынып, сынған бөліктері ығысқан. Аталған дене жарақаттары жәбірленушінің денсаулығына ауырлығы бойынша «орташа» зиян келтірген.

Сот сотталушының қылмыстық іс-әрекетін Қылмыстық кодекстің 440-бабының 2-1-бөлігімен, атап айтқанда, әскери қызметшілер арасында бағыныштылық қатынастар болмаған кезде олардың өзара қарым-қатынастардың жарғылық қағидаларын бұзу, жәбірленушіні ұрып-соғу салдарынан денсаулығына ауырлығы орташа зиян келтіру деп қайта саралап, оған екі жыл мерзімге бас бостандығын шектеу жазасын тағайындаған.

«Қазақстан Республикасы Конституциясының отыз жылдығына байланысты рақымшылық жасау туралы» 2025 жылғы 23 маусымдағы № 195-VIII заңының 2-бабы 1-тармағы 2) тармақшасы негізінде сотталушы тағайындалған жазадан босатылған.

Тағы бір мысал, биылғы маусымның 8-інде әскери бөлім аумағындағы асхананың алдында мерзімді әскери қызметші О. байқаусызда алдында кетіп бара жатқан мерзімді әскери қызметші С-ны сол жақ иығынан оң жақ иығымен қағып кеткен. Бұл жағдай әскери қызметшілер арасын ушықтырып, О. оң қолының жұдырығымен жәбірленушінің сол жақ бет тұсынан бір мәрте соққы жасаған. Соққыдан С «Бас жарақаты, сол жақ самай-орбитальды кешені қуысының сынуы; сол жақ гаймор қуысының алдыңғы қабырғасының сынуы, гемосинус; төменгі жақ сүйегінің венечный өсіндісі аймағында сынуы, бет жұмсақ тіндерінің созылуы» жарақатын алған. Аталған дене жарақаттары жәбірленушінің денсаулығына ауырлығы бойынша «орташа» зиян келтірген.

Осы негіздерде сот сотталушының қылмыстық іс-әрекетін ҚК-нің 440-бабы 2-1-бөлігімен қайта саралаған. О. ҚР Қылмыстық кодексінің 440-бабы 2-1-бөлігімен көзделген қылмыстық құқық бұзушылықты жасағаны үшін кінәлі деп танылып, ҚК-нің 68-бабындағы 1-бөлігінің негізінде жәбірленушімен татуласуына байланысты қылмыстық жауаптылықтан босатылған.

СУД ПРИСЯЖНЫХ: ИСТОРИЯ РАЗВИТИЯ

Ольга ШАНЬГИНА,
судья
Специализированного
межрайонного суда
по уголовным делам
Костанайской области

ИНСТИТУТ СУДА ПРИСЯЖНЫХ ЗАНИМАЕТ ОСОБОЕ МЕСТО В СИСТЕМЕ ПРАВОСУДИЯ, ТАК КАК ОН ОЛИЦЕТВОРЯЕТ НЕПОСРЕДСТВЕННОЕ УЧАСТИЕ НАРОДА В ОСУЩЕСТВЛЕНИИ СУДЕБНОЙ ВЛАСТИ. ПРИСЯЖНЫЕ ЗАСЕДАТЕЛИ В КАЗАХСТАНЕ ИГРАЮТ ВАЖНУЮ РОЛЬ В ОБЕСПЕЧЕНИИ СПРАВЕДЛИВОГО И ОБЪЕКТИВНОГО РАССМОТРЕНИЯ УГОЛОВНЫХ ДЕЛ, ОТРАЖАЯ ПРИНЦИПЫ ДЕМОКРАТИЗМА И ДОВЕРИЯ К СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ.

Обращаясь к истории, можно заметить, что на территории Казахстана в дореволюционный период суда присяжных в традиционном виде не существовало. Однако в течение многих веков, функционировала уникальная система народного правосудия – суды биев, которые имели свои традиции и особенности. Звание бия присваивалось тем, кто обладал ораторским искусством, глубокими знаниями норм обычного права и пользовался авторитетом в обществе.

Решение биев принималось открыто, гласно, и суд совершался прилюдно. При разрешении сложных споров, бии прибегали к помощи представителей народа. В «Записке о судебной реформе» Чокан Валиханов писал: «Когда не было против обвиняемого явных улик, но имелось только сильное подозрение, то бии прибегали к посредничеству честных сородичей, которые под присягой обвиняли или оправдывали подсудимого, при этом число и круг для их выбора обуславливались важностью рассматриваемого дела».

В Казахской ССР действовали советские народные суды, и почти каждое уголовное дело рассматривалось профессиональным судьей и двумя выборными народными заседателями. После распада

СССР создание суда присяжных предусматривалось во всех странах СНГ.

В 1998 году при внесении дополнений и изменений в Конституцию РК была принята следующая новелла: «В случаях, предусмотренных законом, уголовное судопроизводство осуществляется с участием присяжных заседателей».

На III съезде судей Казахстана в июне 2001 года среди приоритетных задач, стоящих перед судебной системой Казахстана, было указано реализовать на практике предусмотренный Конституцией принцип отправления правосудия с участием присяжных заседателей, начать с тяжких преступлений, по которым предусматривается смертная казнь.

После чего казахстанские юристы начали предлагать различные варианты развития суда присяжных в Казахстане, и в ноябре 2002 года на международной научно-практической конференции было рекомендовано образовать рабочую группу по вопросам создания суда присяжных, подготовить финансово-экономическое обоснование затрат для создания и функционирования суда присяжных.

Введение нового института в судопроизводство потребовало принятия специального закона, регламентирующего его статус, права и обязанности при-

сяжных, и 16 января 2006 года был принят Закон Республики Казахстан «О присяжных заседателях», который введен в действие с 1 января 2007 года.

Первый судебный процесс с участием присяжных заседателей в Казахстане начался 12 февраля 2007 года в г. Петропавловске Северо-Казахстанской области по обвинению мужчины за совершение тройного убийства, которому присяжные заседатели вынесли обвинительный вердикт.

В период с 2007 по 2009 годы суд присяжных только начал действовать в Казахстане, и его юрисдикция была очень узкой: рассматривались только уголовные дела о преступлениях, за совершение которых была предусмотрена смертная казнь.

Закон Республики Казахстан от 10 декабря 2009 года № 227-IV внес изменения в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, установив, что все статьи об особо тяжких преступлениях (за исключением девяти составов, а также дел о применении принудительных мер медицинского характера к лицам, совершившим указанные деяния в состоянии невменяемости либо заболевшим душевной болезнью после их совершения) могли рассматриваться с участием присяжных заседателей. Этот закон привел к росту числа рассматриваемых присяжными дел.

Согласно Указу Президента Республики Казахстан №910 от 29 декабря 2009 года, с 1 января 2010 года были созданы специализированные межрайонные суды по уголовным делам, в которые были переданы из областных судов коллегии присяжных заседателей.

Появились первые оправдательные вердикты и первые судебные прецеденты, практика показала как достоинства (доверие, состязательность), так и проблемы (ограниченная подсудность), трудности формирования коллегии присяжных заседателей.

В июле 2013 года на рассмотрение судом с участием присяжных оставлены лишь дела, влекущие только смертную казнь и пожизненное лишение свободы, что привело к резкому сокращению числа дел с участием присяжных заседателей.

В 2015 году перечень составов особо тяжких преступлений, рассматриваемых с участием присяжных заседателей, был расширен новыми составами об отягчающих обстоятельствах при похищении человека, торговле людьми, вовлечении

несовершеннолетнего в совершение уголовных правонарушений и о торговле несовершеннолетними. Из подсудности были исключены преступления против конституционного строя и безопасности государства, ряд преступлений против мира и безопасности человечества и уголовных правонарушений против общественной безопасности и общественного порядка, а также преступления, совершенные преступной группой.

Поправки конца 2020 года лишили присяжных права рассматривать дела против половой неприкосновенности несовершеннолетних, а с января 2021 года присяжные были лишены права рассматривать дела об изнасиловании.

В 2023 году подсудность увеличена на 16 составов, с участием присяжных заседателей уже рассматривались почти все особо тяжкие преступления, и общее число составов, подсудных присяжным, достигло 31.

С 1 января 2024 года в результате внесения изменений в уголовно-процессуальное законодательство перечень составов преступлений, рассматриваемых судом с участием присяжных заседателей, был расширен за счет включения 13 составов некоторых видов тяжких преступлений и преступлений средней тяжести, в том числе медицинские и транспортные уголовные правонарушения с неосторожными формами вины. Данные поправки стали особенно значимыми, так как существенно расширили компетенцию суда присяжных до подсудных ему 45 составов преступлений.

Таким образом, развитие института суда присяжных в Казахстане прошло несколько последовательных этапов: от первоначального внедрения и ограниченного применения до постепенного расширения подсудности и совершенствования правового регулирования.

На современном этапе институт суда присяжных выступает одним из ключевых демократических механизмов уголовного судопроизводства, обеспечивающим участие граждан в отправлении правосудия, укрепление принципов состязательности и гласности, а также повышение доверия общества к судебной системе. Его дальнейшее развитие и адаптация к потребностям правоприменительной практики остаются важным направлением совершенствования уголовного процесса в Казахстане.

ЖЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ІСТЕРДІҢ СОТТА ҚАРАЛУЫ

**Құралай
БАЙОРАЗОВА,**
*Панфилов аудандық
сотының судьясы
Жетісу облысы*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ӘКІМШІЛІК РӘСІМДІК-ПРОЦЕСТІК КОДЕКСІНІҢ (ӘРПК) НОРМАЛАРЫ МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР МЕН АЗАМАТТАР АРАСЫНДАҒЫ ҚАТЫНАСТАРДЫ РЕТТЕП, ӘКІМШІЛІК СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ТӘРТІБІН АЙҚЫНДАЙДЫ. ӘРПК-НІҢ АРТЫҚШЫЛЫҒЫ ЖАРИЯ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ДАУЛАРДА ЖЕКЕ ЖӘНЕ ЗАҢДЫ ТҰЛҒАЛАР МЕН МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАНДАР АРАСЫНДАҒЫ ТЕПЕ-ТЕҢДІК ҚАҒИДАТЫН ҚАМТАМАСЫЗ ЕТЕДІ. КОДЕКСТЕ БИЛІК ПЕН АЗАМАТТЫҢ ҚАРЫМ-ҚАТЫНАСЫНАН ТУЫНДАЙТЫН ЖЕР ДАУЛАРЫНА ТІКЕЛЕЙ ҚАТЫСТЫ ӘКІМШІЛІК ПРОЦЕДУРАЛАР МЕН ӘКІМШІЛІК СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУ ЕРЕЖЕЛЕРІ БЕЛГІЛЕНГЕН.

Жерге қатысты даулар сот тәртібімен шешіледі. Бұл ретте қолданыстағы жер, азаматтық және әкімшілік заңнама нормалары, сондай-ақ, іс жүргізу тәртібін реттейтін заңдар басшылыққа алынады. Жеке және заңды тұлғалардың мемлекеттік органдардың әрекеттері мен шешімдеріне қатысты шағымдарға жер учаскесін беру, тоқтату, оның мақсатын өзгерту және меншік иелері мен жер пайдаланушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қозғайтын басқа да мәселелер бойынша даулар кіреді. Кейбір жағдайда сотқа жүгіну үшін сотқа дейінгі рәсімнен өту қажет болады.

Сотта жер істерін қарау кезіндегі өзекті мәселелерге мемлекеттік орган тарапынан дәлелдеу міндеті, әкімшілік актілерге, атап айтқанда, жер беру немесе алып қою туралы шешімдерге дау айту, сондай-ақ, сотқа жүгінгенге дейін рәсімдерді сақтау нормалары жатады.

Әкімшілік процесте даулы актіні, шешімді қабилдауға немесе әрекет пен әрекетсіздік жасауға негіз болған мән-жайларды дәлелдеу міндеті тиісті мемлекеттік органға немесе лауазымды адамға жүктеледі. Бұл міндеттің оларға жүктелуі азаматтар құқықтарының қорғалуында айрықша маңызға ие, өйткені, дәлелдемелерді ұсыну азаматтарға қарағанда мемлекеттік органдарға жеңілрек.

Жерге қатысты істерді қарау кезінде кездесетін өзекті мәселелер көп жағдайда әкімшілік актілерге дау айтумен, яғни, жер учаскесін беруден бас тарту, оның нысаналы мақсатын өзгерту немесе оны алып қоюға байланысты туындайды. Әкімшілік рәсімдер тәртібін сақтау, жер учаскелеріне құқықтарды рәсімдеу, сондай-ақ, оны алып қою заңдылығын бұзу сот шешімін заңсыз деп тануға негіз болады. Аталған дауларды сот тәртібімен қарау тараптардың бұзылған құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауда, сондай-ақ, әділеттілікті қалпына келтіруде маңызды рөл атқарады.

Жер учаскелеріне құқықтар берудің не беруден бас тартудың заңдылығына дау айту туралы істер Республика соттары қараған әкімшілік істердің басым бөлігін құрайды.

Дау айту, мәжбүрлеу туралы талап қоюлар шағымды қарайтын органның шешімі табыс

етілген күннен бастап бір айдан кешіктірілмей сотқа беріледі. Бұл норма ӘРПК-нің 136-бабының бірінші бөлігімен нақтыланған. Сотқа дейінгі тәртіп заңмен көзделмеген немесе шағымды қарайтын орган болмаған кезде талап қою әкімшілік акт табыс етілген күннен бастап 30 күн ішінде беріледі. Ал осы баптың 5-бөлігіне сәйкес, құқықтары мен бостандықтары, заңды мүдделері әкімшілік актіде қозғалатын адам актінің қабылданғанын білген немесе білуі мүмкін болған күннен бастап бір ай ішінде, бір жылдан кешіктірмей сотқа талап қоя алады. Процестік заңның ережелеріне сәйкес, өткізіліп алынған мерзімді қалпына келтіруден бас тартылуы мүмкін. Себебі, аталған баппен көзделген бір жылдық мерзім түпкілікті болып табылатындықтан, қалпына келтірілмейді.

Жер учаскесін беру тәртібін Жер кодексінің 43-бабы реттейді. Елдімекендерде объектілер салуға бөлінетін жер учаскесі аталған кодекстің 44-1 және 44-2-баптарымен жүзеге асырылады.

Әкімдіктің жер пайдаланушымен жалдау шартын ұзартудан бас тартуына байланысты даулар Жер кодексінің 37-бабының талаптары арқылы шешімін табады. Қандай да бір дауға қалмас үшін әкімдіктер өз міндеттерін тиянақты орындағандары абзал. Мысалы, жер учаскесінің шекаралары өзгермеуі, ауыл шаруашылығы өндірісін жүргізуге берілген жерді пайдалану мониторингінің оң нәтижелері болуы қажет. Жер кодексінің 109-бабының 1-тармағына сәйкес, елді мекендерге қарасты жерлер олардың бас жоспарларына сай игерілуі керек.

Жалпы алғанда жерді резервке қою сол аумақтың дамуына оң ықпал етеді. Бұл ретте де, яғни, резервке қойылатын жерлерге қатысты даулар да жоқ емес. Жер учаскесіне құқық туралы дау туындаған кезде олардың шекарасының бір-біріне қабаттасып орналасуына себеп болған, белгілі бір жердегі учаскенің шекараларын дұрыс белгілемей немесе оған сәйкестендіру құжатын тиісінше ресімдемеу салдарынан құқық беру тәртібі бұзылғаны анықталса, онда мұндай дау ӘРПК-де белгіленген тәртіппен жергілікті атқарушы органның шешіміне дау айту тәртібімен қаралуы керек.

ПРИНЦИПЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ПОВЕДЕНИЯ СУДЬИ

Аскар МЕЛЛЯТОВ,
судья Шахтинского
городского суда
Карагандинской области

СОВРЕМЕННЫЙ КАЗАХСТАН СТРЕМИТСЯ К УКРЕПЛЕНИЮ ПРАВОВОЙ ГОСУДАРСТВЕННОСТИ, ГДЕ НЕЗАВИСИМАЯ И СПРАВЕДЛИВАЯ СУДЕБНАЯ ВЛАСТЬ ВЫСТУПАЕТ НЕОТЪЕМЛЕМЫМ ГАРАНТОМ ЗАЩИТЫ ПРАВ И СВОБОД ГРАЖДАН. В ЭТИХ УСЛОВИЯХ ВОПРОСЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ СУДЕЙ ПРИОБРЕТАЮТ ОСОБУЮ ЗНАЧИМОСТЬ. ОТ СОБЛЮДЕНИЯ СУДЕЙ НОРМ ПОВЕДЕНИЯ ЗАВИСИТ НЕ ТОЛЬКО КАЧЕСТВО ПРАВОСУДИЯ, НО И УРОВЕНЬ ДОВЕРИЯ ОБЩЕСТВА К СУДЕБНОЙ СИСТЕМЕ В ЦЕЛОМ.

Профессиональное поведение судьи в Республике Казахстан регулируется рядом ключевых документов, включая Конституцию РК, Конституционный закон «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан», Кодекс су-

дейской этики, а также международные стандарты, ратифицированные государством, среди которых Бангалорские принципы поведения судей.

Согласно ст. 77 Конституции РК при отправлении правосудия судьи независимы и подчиняются

только Конституции и закону. Этот принцип означает, что никакое внешнее влияние, давление или иная форма вмешательства в осуществление правосудия недопустимы.

Конституционный закон «О судебной системе и статусе судей Республики Казахстан» устанавливает, что судья обязан строго соблюдать законы, обеспечивать защиту прав и свобод человека и гражданина, а также действовать в соответствии с принципами честности, справедливости и беспристрастности.

Таким образом, судебская деятельность представляет собой не только юридическую, но и этическую миссию.

В 2016 году общим собранием судей принят и действует по настоящее время Кодекс судебской этики, который детализирует нормы морального и профессионального поведения.

Судья обязан защищать свою независимость и не допускать действий или поведения, которые могут поставить ее под сомнение. Это включает в себя как внешнюю независимость от органов государственной власти, так и внутреннюю – от собственных предубеждений или личных интересов.

Судья должен сохранять нейтралитет, воздерживаться от выражения личного отношения к участникам процесса, а также исключить любую форму предвзятости. Даже видимость необъективности может повлечь подрыв доверия к судебному акту.

Норма о постоянном повышении квалификации имеет не формальный, а этический характер. Судья обязан обладать глубокими знаниями законодательства, следить за его изменениями, быть методически грамотным и способным к аналитическому мышлению.

Любая форма материального или нематериального поощрения, связанная с профессиональной деятельностью судьи, исключается. Судья должен избегать ситуаций конфликта интересов, сообщать о попытках оказания влияния и строго следовать антикоррупционным стандартам.

Судья – фигура публичная. Даже вне рамок служебных полномочий он обязан вести себя так, чтобы не подорвать авторитет судебной власти. Это означает:

- отказ от участия в политической деятельности;
- соблюдение сдержанности в высказываниях в социальных сетях и публичных выступлениях;
- отказ от участия в конфликтах, способных повлиять на общественное восприятие судьи как беспристрастной и уважаемой фигуры.

Развитие цифровых платформ создало новые вызовы для профессионального поведения судей. Публикации в интернете, активность в социальных сетях, участие в онлайн-дискуссиях – все это требует особой осторожности. В 2023 году Верховным Судом РК направлены методические рекомендации по цифровому поведению судей, акцентирующие внимание на недопустимости высказываний, способных повлиять на восприятие судьи как нейтрального арбитра.

Механизмы привлечения судей к ответственности за нарушение этических норм включают:

- рассмотрение дел Комиссией по вопросам судебской этики при Верховном Суде Республики Казахстан;
- дисциплинарное производство в соответствии с Конституционным законом;
- возможное возбуждение производства о досрочном прекращении полномочий судьи в случае систематического нарушения принципов поведения.

Данные меры направлены не на репрессии, а на поддержание высокого стандарта судебской профессии и защиту ее престижа.

По итогам 2024 года Судебным жюри рассмотрено 77 дисциплинарных дел, по которым привлечены к дисциплинарной ответственности 40 судей. Из общего количества дел о привлечении к дисциплинарной ответственности, лишь шесть касались нарушений норм Кодекса судебской этики.

Считаю, что даже шесть случаев привлечения судей к дисциплинарной ответственности за нарушение норм Кодекса судебской этики – это значительное число.

Судья – это не только носитель юридических знаний, но и символ справедливости, нравственности и общественного доверия. Этические стандарты являются неотъемлемой частью профессии, их соблюдение – основа эффективного, независимого и справедливого правосудия. Судья как носитель высоких моральных и профессиональных стандартов в принципе не должен допускать поведения, не совместимого с требованиями судебской этики.

Современные вызовы требуют от судей постоянного самоконтроля, саморазвития и внутренней устойчивости к внешним влияниям. Именно через эти качества судебная власть Казахстана укрепляет свою роль в системе государственности и в жизни каждого гражданина.

ЕҢБЕК ҚАУІПСІЗДІГІ ЖҰМЫС БЕРУШІГЕ ЖҮКТЕЛГЕН

ӘКІМШІЛІК СӨТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ ЖҰМЫС БЕРУШІ НЕМЕСЕ ЖҰМЫСШЫ МЕН МЕМЛЕКЕТТІК ОРГАННЫҢ АРАСЫНДА ЕҢБЕК ҚАТЫНАСТАРЫНАН ТУЫНДАЙТЫН ДАУ ҚАРАЛАДЫ. ҚР ЕҢБЕК КОДЕКСІНІҢ 186-БАБЫНЫҢ 2-ТАРМАҒЫНЫҢ 2) ТАРМАҚШАСЫНА СӘЙКЕС ЕҢБЕККЕ ЖАРАМСЫЗДЫҚҚА НЕ ҚАЙТЫС БОЛУҒА ӘКЕП СОҚҚАН, ЕҢБЕК МІНДЕТТЕРІН ОРЫНДАУҒА БАЙЛАНЫСТЫ ЖҰМЫСҚЕРЛЕР, ЖІБЕРУШІ ТАРАПТЫҢ ЖҰМЫСҚЕРЛЕРІ ДЕНСАУЛЫҒЫНЫҢ ЗАҚЫМДАНУЫ, ЕГЕР ОЛАР ЖҰМЫС ОРНЫНДА БОЛҒАН ЖҰМЫС УАҚЫТЫ ІШІНДЕ, ҚЫЗМЕТ КӨРСЕТУ ОБЪЕКТІЛЕРІ АРАСЫНДА ЖҮРІП-ТҰРУЫМЕН БАЙЛАНЫСТЫ ЖҰМЫСҚЕР, ЖІБЕРУШІ ТАРАПТЫҢ ЖҰМЫСҚЕРІ БАРА ЖАТҚАН ЖОЛДА, ОНЫҢ ІШІНДЕ ЖҰМЫС БЕРУШІНІҢ НЕМЕСЕ ҚАБЫЛДАУШЫ ТАРАПТЫҢ ТАПСЫРМАСЫ БОЙЫНША БАРА ЖАТҚАН ЖОЛДА, СОНДАЙ-АҚ, ЕҢБЕК МІНДЕТТЕРІН ОРЫНДАУ КЕЗІНДЕ ІССАПАР УАҚЫТЫНДА ОРЫН АЛҒАН БОЛСА, ЕҢБЕК ҚЫЗМЕТІНЕ БАЙЛАНЫСТЫ ЖАЗАТАЙЫМ ОҚИҒАЛАР РЕТІНДЕ ЕСЕПКЕ АЛЫНАДЫ.

Еңбек кодексінің 189-бабының 5-тармағында көрсетілгендей, комиссия жиналған құжаттар мен материалдар негізінде еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаның мән-жайлары мен себептерін айқындайды, жазатайым оқиғаның жұмыс берушінің өндірістік қызметімен байланысын және тиісінше, зардап шеккен адамның оқиға орнында болуы оның еңбек міндеттерін орындауы екені түсіндірілгенін анықтайды, жазатайым оқиғаны еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиға ретінде немесе еңбек қызметіне байланысты емес жазатайым оқиға ретінде сыныптайды, еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау талаптарының бұзылуына жол берген адамдарды айқындайды және

өндірістегі еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардың себептерін жою және алдын алу жөніндегі шараларды белгілейді.

Еңбек кодексінің 190-бабына сай ауыр зардаптарға әкеп соққан, адам өлімімен аяқталған және еңбек қызметіне байланысты топтық жазатайым оқиғалар арнайы тергеп-тексерілуге жатады. Акт тергеп-тексеру материалдарына сәйкес және комиссия мүшелерінің пікірлері ескеріле отырып ресімделуге тиіс. Егер еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаны тергеп-тексеру кезінде комиссия өрескел абайсыздық зиянның туындауына немесе оның ұлғаюына себеп болғандығын анықтаса, онда комиссия тараптардың сабақтас жауаптылығын

колданады және жұмыскер мен жұмыс беруші кінәсінің дәрежесін пайызбен айқындайды.

Еңбек кодексінің 190-бабының 3,4-тармақтарына сәйкес тергеп-тексеру нәтижесімен келіспеген немесе еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиға туралы акт уақытылы ресімделмеген жағдайда, зардап шегушінің немесе оның сенім білдірген адамының, жұмыскерлер өкілінің жұмыс берушіге жазбаша өтініш беруге құқығы бар, ол он жұмыс күні ішінде олардың өтінішін қарауға және мәні бойынша шешім қабылдауға міндетті.

Еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаларды тергеп-тексеру, ресімдеу және тіркеу мәселелері бойынша келіспеушіліктерді: 1) жұмыс беруші мен жұмыскер арасындағы келіспеушілік жағдайында мемлекеттік еңбек инспекторы немесе сот; 2) жұмыс беруші, жұмыскер мен төмен тұрған мемлекеттік еңбек инспекторы не қауіпті өндірістік объектілерде болған оқиғалар кезінде өнеркәсіптік қауіпсіздік саласындағы мемлекеттік қадағалау жөніндегі мемлекеттік инспектор арасындағы келіспеушілік жағдайында тиісті жоғары тұрған мемлекеттік еңбек инспекторы немесе сот қарайды.

Мемлекеттік еңбек инспекторының еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғаларды тергеп-тексеру мәселелері жөніндегі шешімі еңбек жөніндегі уәкілетті мемлекеттік орган белгілеген

нысан бойынша қорытынды түрінде ресімделеді. Сот практикасынан мысал келтірсек, мәселен, жұмысшы жауапкершілігі шектеулі серіктестікке еңбек шартына және бұйрыққа сәйкес маусымдық жұмысқа автокөлік жүргізушісі болып жұмысқа қабылданған.

Жұмысшы алюменотермиттік дәнекерлеу жобасының басталуына байланысты 2022 жылғы 14 қазаннан бастап 14 желтоқсанға дейін Серіктестіктің басқа аймақтағы рельс дәнекерлеу кәсіпорны филиалына іссапарға жіберілген. Осындай іссапарға дәнекерлеу жұмысының бақылаушысы, дәнекерлеушілер, дәнекерлеушінің көмекшілері, тағы басқа мамандар да барған.

2022 жылғы 1 қарашадан бастап жұмысшылар бригадасын жұмыс орнына тасуға кіріскен жұмысшы 6 қараша күні түстен кейін, алюменотермиттік дәнекерлеу жұмыстары барысында балқытылған шлак құйылған ыдыс жарылып, денсаулығына зақым алған.

Дәрігерлік кеңес комиссиясының қорытындысына сәйкес, оның «екі жақ бет, екі жақ көз аймағы, оң жақтағы самай, маңдай және білезік буыны аймақтарының химиялық күйігінің 2-3 дәрежесі, екі жақты көздің мүйізді қабығының химиялық күйігінің 3-4 дәрежесі» диагнозы қойылып, алынған зақым «ауыр дәрежедегі жаракат» деп танылған.

Еңбек инспекциясы басқармасының бұйрығымен ауыр жазатайым оқиғаны тергеп-тексеру үшін арнайы комиссия құрылған. Жазатайым оқиғаны тергеп-тексеру актісіне сәйкес, комиссия акті ресімдеп, кінә дәрежесі: жұмыс беруші – 40%, жұмыскер – 60%» деген қорытындыға келген. Бұл актімен келіспеген жұмысшы Басқармаға шағымданған.

Мемлекеттік еңбек инспекторының міндетін атқарушының қорытындысымен жазатайым оқиғаны арнайы тергеп-тексеру актісі өзгеріссіз қалдырылған. Осы жұмысшы жазатайым оқиғаны арнайы тергеп-тексеру комиссиясының 2022 жылғы 6 қарашадағы актісін заңсыз деп тану туралы талап қоюмен сотқа жүгінген, онда дәнекерлеу жұмыстарына көмектескенін, оны жауапты тұлға – бригада басшысының тапсырмасымен жүзеге асырғанын көрсетіп, бұл жерде өзінің кінәсі жоқ болғандықтан, жұмыс берушінің кінәсі – 100%, жұмысшының кінәсі 0% – деп анықтауға міндеттеуді сұраған.

Дауланып отырған актіде жұмыс берушінің тарапынан жұмыс жүргізудің қанағаттанғысыз ұйымдастырылуы, жұмысшы тарапынан өрескел абайсыздық орын алғаны көрсетілген. Бірінші сатыдағы сот, жұмыс беруші тарапынан еңбекті қорғау және еңбек қауіпсіздігі ережелерінің бұзылуына да жол берілгендіктен, жазатайым оқиғаның жұмыс орнында, жұмыс уақытында орын алғанын және соның салдарынан жұмысшының денсаулығына ауыр зардап келгенін (көздің мүйізді қабығы химиялық күйік алған) ескере отырып, сот жазатайым оқиғаны арнайы тергеп-тексеру актісіне кінә дәрежесі бөлігінде өзгерістер енгізу қажет деген тұжырымға келген.

Сонымен қатар, сот талап қоюшының жазатайым оқиға орын алуына кінәсінің жоқ екені туралы уәжін негізсіз деп санаған, себебі, Еңбек кодексінің 181-бабының 2-тармағына сай, жұмысшы да өзінің тарапынан еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау жөніндегі нормалардың, қағидалардың және нұсқаулықтардың талаптарын сақтауға міндетті.

Соттың шешімімен жазатайым оқиғаны арнайы тергеп-тексеру актісінің 6.2-тармағы заңсыз деп танылып, күші жойылған. Сот Еңбек басқармасына арнайы тексеру актісіне жұмыс берушінің кінә дәрежесі – 60%, қызметкердің кінә дәрежесі – 40% деп көрсете отырып, тиісті өзгерістер енгізуге міндеттеген. Апелляциялық сатыдағы соттың қаулысымен сот шешімі өзгеріссіз қалдырылған.

ҚР Жоғарғы Сотының әкімшілік істер жөніндегі сот алқасының қаулысымен сот актілерінің арнайы тексеру актісіндегі жұмыс берушінің кінә дәрежесі – 60%, қызметкердің кінә дәрежесі – 40% деп көрсеткен бөлігі, жұмыс берушінің кінә дәрежесі – 100%, қызметкердің кінә дәрежесі – 0% деп өзгертілген.

Сот алқасы келесідей негіздер бойынша шешімді өзгерту туралы тұжырымға келген.

Еңбек кодексінің 23-бабы 2-тармағының 1), 10), 25) тармақшаларына сәйкес, жұмыс беруші Қазақстан еңбек заңнамасының, келісімдердің, ұжымдық, еңбек шарттарының, өзі шығарған актілердің талаптарын сақтауға; жұмыскерлерді жабдыкпен, аспаптармен, техникалық құжаттамамен және еңбек міндеттерін атқару үшін қажетті өзге де құралдармен өз қаражаты есебінен қамтамасыз етуге; еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша ішкі бақылауды жүзеге асыруға міндетті.

Еңбек шартымен жұмыс берушінің еңбек қауіпсіздігі және еңбекті қорғау бойынша ішкі бақылауды жүзеге асыру міндеті көзделген. Дәнекерлеу жұмыстарында жарылу мүмкіндігі, яғни, айнала-сындағылардың өмірі мен денсаулықтарына зиян келтіру қаупі бар құрал-саймандарды транспортқа тиеу, тасымалдау, транспорттан түсіру, пайдалану кезінде ол жұмыстарға арнайы рұқсаты бар жұмысшылар тартылуы керек. Бұл жұмыстар ерекше бақылауға алынып, қауіпсіздік ережелері қатаң сақталуға, бөгде адамдарды ондай жұмысқа тартуға тыйым салынуы тиіс.

Сот алқасы, Серіктестік болса дәнекерлеу жұмыстарын жүргізу барысында жұмысшылардың өмірі мен денсаулықтарының қауіпсіздігін қамтамасыз етпеген, сондықтан, жазатайым оқиғаға жұмыс беруші ғана кінәлі болып танылуы тиіс деген тұжырымға келген.

Еңбек дауларын қарау кезінде жұмыс беруші мен жұмысшының міндеттеріне назар аудару керек, олардың тарапынан еңбек қауіпсіздігін сақтауды қамтамасыз ету мәселесі жіті зерделенуі тиіс.

ҚР Әкімшілік рәсімдік процестік кодексінің 73-бабына сәйкес, әкімшілік орган, лауазымды адам әкімшілік рәсімге қатысушыға іс бойынша алдын ала шешімге өз ұстанымын білдіруге мүмкіндік беруге міндетті, бұл туралы әкімшілік рәсімге қатысушы алдын ала, бірақ, әкімшілік акт қабылданғанға дейін үш жұмыс күнінен кешіктірмей хабардар етіледі.

Әкімшілік рәсімге қатысушы алдын ала шешімге қарсылықты алған күннен бастап екі жұмыс күнінен кешіктірмейтін мерзімде оны беруге немесе білдіруге құқылы. Осылайша, тексеріс тағайындау алдында еңбек инспекторлары әкімшілік рәсімге қатысушылардың қатысуымен тыңдау рәсімін өткізу қажет. Себебі, ӘРПК-мен көзделген рәсімдердің жүргізілмеуі, тиісті түрде өткізілмеуі кейін шығарылған әкімшілік актінің күшін жоюға негіз болуы мүмкін.

А. АБИЛГАЗИНА,

Ақтөбе облысының мамандандырылған ауданаралық әкімшілік сотының судьясы

ҚОС ДИПЛОМДЫ БІЛІМ БЕРУ АЯСЫ КЕҢЕЮДЕ

Гулия МҰҚАЛДИЕВА,
әл-Фараби
атындағы ҚазҰУ,
Азаматтық құқық
және азаматтық іс
жүргізу, еңбек
құқығы
кафедрасының
қауымдастырылған
профессоры

ЕЛІМІЗДІҢ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРЫНДАРЫНДА ҚОС
ДИПЛОМДЫҚ БАҒДАРЛАМА ЖҮЗЕГЕ АСЫРЫЛАДЫ.
БҰЛ ТҰРҒЫДА ҚАЗАҚСТАН УНИВЕРСИТЕТТЕРІ ДҮНИЕ
ЖҮЗІНІҢ ЖҮЗГЕ ЖУЫҚ ЖОҒАРЫ ОҚУ ОРНЫМЕН
ӘРІПТЕСТІК БАЙЛАНЫСТА. ҚОС ДИПЛОМДЫ БІЛІМ
БЕРУДІ АЛҒАШ БАСТАУШЫ РЕТІНДЕ ТАРИХТА
ӘЛ-ФАРАБИ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰУ ЖАЗЫЛАРЫ АНЫҚ.

Бүгінде ҚазҰУ көптеген шетелмен ынтымақтастық қарым-қатынас орнатқан. Қос диплом бағдарламасының басты артықшылығы, болашақ маманға екі университет дипломын қатар алып шығу мүмкіндігі беріледі. Сонымен қатар, озық елдер университеттерінде білімін ары қарай жетілдіріп, мықты компанияларда тәжірибеден өте алады. ҚазҰУ студенттерінің жарқын болашағы үшін осындай білім бағдарламасын табысты іске асыруда.

Әл-Фараби атындағы Ұлттық университеттің Бейжің, Сингапур, Корея сынды әлемдік университеттермен терезесін теңестіруінде қос дипломды білім бағдарламасының маңызы зор. Орталық Азиядағы ең қуатты суперкомпьютер де осында. Университетте «Farabi Hub» инновациялық өнімдер мен жоғары технологиялық жобалар орталығы бар, онда телекоммуникациялар мен ақпараттық технологияларды өндіруде әлем мойындаған ZTE, Binlin Electronic Technology, BASF корпорациясы, шетелдік компаниялардың орталықтары, сондай-ақ, университет базасындағы ғылыми-зерттеу институттары шоғырландырылған.

Тағы бір тоқталарлығы, ел университеттері арасында заманауи үлгідегі телескоптармен жабдықталған «Фараби» обсерваториясы тұңғыш осы Фараби университетінде іске қосылды. Халықаралық байланысты жан-жақты нығайтуға ҚазҰУ

басшылығы тарапынан ерекше көңіл бөлінеді. Мысалы, университет Солтүстік Америка, Батыс пен Шығыс Еуропа, Азия, Тынық мұхиты аумағындағы жеті жүзден аса жоғары оқу орны, өзге де ұйымдармен тығыз серіктестік қарым-қатынаста.

Әр жыл сайын мыңға тарта студент пен магистранттың, докторанттың академиялық ұтқырлық бағдарламалары шеңберінде шетелдік университеттерде тағылымдамадан өтуі олардың білім, ғылымға деген талаптарын шындайды. Бұған қоса ҚазҰУ оқытушылары әлемдік деңгейдегі мықты оқу орындарында өздерінің білім-біліктерін ұдайы арттырып отырады. Білім ордасында әлемнің әр түкпірінен келген студенттер сапалы білім алуда.

Университет филиалдары Түркияның Стамбұл қаласы мен Қырғызстан астанасында, сондай-ақ, Омбыда ашылған. Омбы мемлекеттік университетінің базасынан ашылған филиалда бакалаврлар мен магистранттар «халықаралық құқық», «қазақ филологиясы», «кеден ісі» бағыттарында оқытылады. Әл-Фараби атындағы ҚазҰУ ректоры, Жансейіт Қансейітұлының айтуынша, алдағы уақытта осы филиалда студенттер қос дипломды білім беру бағдарламасымен оқытылады әрі қос университеттің оқытушылары сабақ бермек.

Ғасырға жуық тарихы бар университеттің бәсекеге қабілетті мамандар дайындаудағы жаңашылдықтары жылдан-жылға жандануда.

«ЗАҢ МЕН ТӘРТІП» ҚАҒИДАТЫН ҰСТАНУ МІНДЕТ

«ҚОҒАМДА ЗАҢ МЕН ТӘРТІП ИДЕОЛОГИЯСЫН ІЛГЕРІЛЕТУ ЖӨНІНДЕГІ 2025-2030 ЖЫЛДАРҒА АРНАЛҒАН ТҰЖЫРЫМДАМА» ЖАЙ ҒАНА ҚАҒАЗ ЖҮЗІНДЕГІ ЖОСПАР ЕМЕС, БҰЛ ЕЛ ХАЛҚЫНЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ САНАСЫ МЕН МӘДЕНИЕТІН КӨТЕРУГЕ, СОЛ АРҚЫЛЫ ЗАҢҒА ДЕГЕН ҚҰРМЕТІН АРТТЫРУҒА БАҒЫТТАЛҒАН СТРАТЕГИЯЛЫҚ ҚАДАМ. ҚАЗІРГІ ҚОҒАМДА ЗАҢ МЕН ТӘРТІПТІ БАСТЫ ҚҰНДЫЛЫҚҚА АЙНАЛДЫРУ, «ЗАҢ ЖӘНЕ ТӘРТІП» ҚАҒИДАТЫН ЖАН-ЖАҚТЫ ДӘРІПТЕУ БАРШАҒА ОРТАҚ МІНДЕТ БОЛЫП ОТЫР.

Бұл тұрғыда Мемлекет басшысы: «Заң – қысым көрсетуге немесе қудалауға арналған құрал емес. Заң – әр адамның құқығы мен бостандығының қорғаны. Біз осы ақиқатты терең түсінетін азаматтық және мәдени орта қалыптастыруымыз қажет. Тәртіп – жалпыға ортақ құндылыққа, ал заңға бағыну – әркімнің өмір салтына айналуға тиіс» деген болатын.

Заң және тәртіп қағидаты бір-бірінен ажырағысыз. Заң арқылы тәртіп орнаса, тәртіп заңның орындалуының кепілі. Адамдар арасындағы өзара қарым-қатынасты реттеп, әлеуметтік тұрақтылықты қамтамасыз ететін заң мен тәртіпті дұрыс үйлестіре білу – қоғамның дамуымен қатар, азаматтардың қауіпсіздігі мен бостандығына негіз болады.

Заңға мойынсұнып, тәртіпке бағыну адам өмірінде болуы мүмкін көптеген келеңсіздіктің алдын алады. Осы себепті, әрбір құқықтық жағдайға азаматтар өте сақ қарап, оның заңға қайшы келмеуіне баса мән берулері тиіс.

Бұлай дейтініміз, азаматтардың кейбірі біреуден қызмет не зат сатып алатын кезде қарапайым келісімшарт жасаспайды. Соның салдарынан құқықтық қатынастарды дәлелдей алмайды. Өйт-

кені, бұл ретте ешқандай құжат, яғни, шарт жоқ. Тағы бір мысал, жұмысқа тұрып, келісімшарт жасағанда ондағы маңызды тармақтарға мән бермейді. Қандай жағдайда қандай құқықты қолдануға болатынын тіпті де ойланбайды. Мұндай жағдайлар халықтың құқықтық сауаттылығын арттыруға мемлекеттік деңгейде күш салу қажеттігін көрсетеді.

Заң талаптарын біліп-үйренуге әр азаматтың өзі мүдделілік танытса, құқығының бұзылуына ешқашан да жол бермес еді. Құқықтық тұрғыда сауатты адам өз құқығын түсініп, оны күнделікті өмірде қолданады. Жалпы алғанда, әрбір адамның адам боп туғаннан кейін иеленетін негізгі құқықтары мен бостандықтары, заңды мүдделері Конституциямен айқындалған. Оларды білу әркімнің өзі үшін ғана емес қоғам үшін де маңызды.

Әрбір қазақстандықтың өз құқығын білуі, сонымен қатар, құқықтық мәдениетін көтеруі заңға құрметпен қарап, тәртіпке бас июінің жарқын көрінісі.

Мира ИЕМБЕРДИЕВА,
Түрксіб аудандық сотының судьясы
Алматы қаласы

АЛИМЕНТ ТӨЛЕМЕГЕНДЕР ЖАЗАСЫЗ ҚАЛМАЙДЫ

АЗАМАТТЫҚ ІСТЕРДІҢ АРАСЫНДА НЕКЕ-ОТБАСЫ (ЕРЛІ-ЗАЙЫПТЫЛЫҚ) ҚАТЫНАСЫНАН ТУЫНДАЙТЫН ДАУЛАР САНЫ КӨП. СОНЫҢ ІШІНДЕ КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАН БАЛАЛАРДЫ БАҒЫП-КҮТУГЕ АРНАЛҒАН АЛИМЕНТТІ ӨНДІРІП АЛУ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕ КҮРДЕЛІ БОЛЫП ТҰР.

Қазақстан Республикасы Неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы кодексінің 138,139-бабына сәйкес, ата-аналар өздерінің кәмелетке толмаған балаларын күтіп-бағуға міндетті. Егер ата-ана өзінің кәмелетке толмаған балаларына, сондай-ақ жалпы орта, техникалық және кәсіптік, орта білімнен кейінгі білім беру жүйесінде, күндізгі оқу нысаны бойынша жоғары білім беру жүйесінде оқитын жиырма бір жасқа дейінгі кәмелетке

толған балаларына күтіп-бағу қаражатын ерікті түрде бермеген жағдайда, бұл қаражат олардан сот тәртібімен өндіріп алынады.

Кәмелетке толмаған балаларды күтіп-бағуға сот тәртібімен өндіріп алынатын алименттің мөлшері заңмен реттелген. Алимент төлеу туралы келісім болмаған кезде, сот кәмелетке толмаған балаларға олардың ата-аналарынан алиментті ай сайын: бір балаға – ата-ана табысының және

(немесе) өзге де кірісінің төрттен бір бөлігін; екі балаға – үштен бір бөлігін; үш және одан да көп балаға тең жартысын өндіріп алады. Бұл үлестердің мөлшерін сот тараптардың материалдық немесе отбасылық жағдайын және назар аударарлық өзге де мән-жайларды ескере отырып, кемітуі немесе көбейтуі мүмкін. Алимент алушыларға қатысты кең тараған мәселенің бірі алимент төлеуге міндетті борышкерлердің нақты табысын жасыруы немесе табысының жоқтығын мәлімдеуімен байланысты болып отыр.

Кәмелетке толмаған балаларға төленетін алимент бойынша берешектің мөлшерін алимент төлеуге міндетті адамның алимент өндіріп алынбаған кезеңдегі жалақысы мен өзге де кірісін негізге ала отырып, сот орындаушысы айқындайды. Егер алимент төлеуге міндетті адам осы кезеңде жұмыс істемеген болса немесе оның табысы мен өзге де кірісін растайтын құжаттар тапсырылмаса, алимент бойынша берешек сол берешекті өндіріп алу кезіндегі Қазақстан Республикасындағы орташа айлық жалақының мөлшері негізге алына отырып айқындалады.

Сонымен қатар, егер ата-ананың кәмелетке толмаған балаларын, сол сияқты он сегіз жасқа толған еңбекке қабілетсіз балаларын күтіп-бағуға сот шешімі бойынша қаражат төлеу жөніндегі міндеттерін үш айдан астам орындамауы не кәмелетке толған еңбекке қабілетті адамның өзінің еңбекке қабілетсіз ата-анасын күтіп-бағуға сот шешімі бойынша қаражат төлеуден үш айдан астам жалтаруы не еңбекке қабілетті адамның еңбекке қабілетсіз және материалдық көмекке мұқтаж жұбайын (зайыбын) күтіп-бағуға сот шешімі бойынша қаражат төлеуден алты айдан астам жалтаруы Қылмыстық кодекстің (бұдан әрі – ҚК) 139-бабына сәйкес алты жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тар-

туға не екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланатынын көбісі біле бермейді.

Енді тәжірибеде кездескен істерге шолу жасасақ, Мәселен, Байғанин аудандық сотында Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 139-бабымен көзделген қылмыстық құқық бұзушылыққа қатысты іс қаралды. Онда 2014 жылы сот бұйрығының негізінде сотталушыға жәбірленушінің пайдасына кәмелетке толмаған баланы күтіп-бағу үшін табысының және (немесе) өзге де кірісінің $\frac{1}{4}$ бөлігі мөлшерінде алимент төлеу міндеттелген. Алайда алимент төлеу міндеті үш айдан астам уақыт орындалмаған, алимент бойынша берешекті өтеуге шаралар қолданылмаған, жеке сот орындаушысының қаулысына сай сотталушының 2014 жылдан бастап алимент бойынша берешегі 5 914 350,25 теңгені құраған.

Жаза қолдану кезінде сотталушының қылмыстағы кінәлілігі іс материалдарымен дәлелденіп, жасаған әрекетін онша ауыр емес қылмыс санатына жатқызып, жас баласының болуы және кінәсін толық мойындап, шын ниетпен өкінуін қылмыстық жауаптылық пен жазаны жеңілдететін мән-жай деп танып, оған 1 (бір) жыл мерзімге бас бостандығын шектеу жазасы тағайындалды.

Қорыта айтқанда, ата-ана баланы дүниеге алып келгеннен кейін жауапкершілікті сезініп, бала тәрбиесі екі жақтың та міндеті екенін ұғынғаны жөн. Бірақ қазіргі қоғамда бұл жауапкершілікті сезінбейтіндер көп-ақ. Өз баласының тағдырына жауапсыз қарайтын ата-анаға заңмен шара қолданбасқа амал жоқ.

У. АЙТЖАНОВА,

*Ақтөбе облысы Байғанин
аудандық сотының төрағасы*

ЭКСТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПОДСУДНОСТЬ

Мира САЛИМОВА,
главный специалист
суда района
Беимбета Майлина

ЗАКОНОМ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ОТ 20 ДЕКАБРЯ 2021 ГОДА, В ЦЕЛЯХ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И РАЗВИТИЯ ИНСТИТУТОВ ВНЕСУДЕБНОГО И ДОСУДЕБНОГО УРЕГУЛИРОВАНИЯ СПОРОВ, ВНЕСЕНЫ ИЗМЕНЕНИЯ В ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ КОДЕКС (ДАЛЕЕ – ГПК), В ЧАСТНОСТИ В СТАТЬЮ 32, ПО ВОПРОСУ ДОГОВОРНОЙ ПОДСУДНОСТИ, ВВЕДЕНО НОВОЕ ПОНЯТИЕ - «ЭКСТЕРРИТОРИАЛЬНАЯ ПОДСУДНОСТЬ».

Судам подведомственны гражданские дела искового производства по спорам, вытекающим из гражданских, семейных, трудовых, жилищных, финансовых, хозяйственных, земельных и других правоотношений.

Иск, как правило, предъявляется в суд по месту жительства ответчика.

Согласно нововведению, стороны могут по соглашению между собой изменить территориальную подсудность, выбрать экстерриториальную подсудность для данного дела, в том числе и по делам, находящимся в производстве суда, на стадии подготовки дела к судебному разбирательству.

Как следует из нормы, стороны спора только по исковому производству (спор) в суде 1 инстанции на стадии подготовки дела к судебному разбирательству могут по совместному письменному соглашению ходатайствовать перед судом о передачи гражданского дела для рассмотрения в другой суд 1 инстанции (районные и приравненные к ним суды). К примеру,

если стороны совместно не желают, чтобы данное дело рассматривалось судьями данного суда, а рассматривалось любым другим судом, той же иерархии. При этом, суд не выбирается сторонами произвольно, а дело автоматическим способом с использованием информационной системы случайного выбора перераспределяется другому суду Казахстана, где и будет рассматриваться в дальнейшем.

В качестве исключения, законодатель определил, что подсудность, установленная статьей 31 ГПК (иски о правах на недвижимое имущество, об освобождении недвижимого имущества от ареста, признании наследства выморочным, продлении или восстановлении срока для принятия наследства и тд.), не может быть изменена соглашением сторон, то есть для таких споров нельзя применить экстерриториальную подсудность.

Фактически у сторон спора появилась возможность выбрать так называемую «Экстерриториальную подсудность» – другой суд.

АДМИНИСТРАТИВНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

Сауле ЖУМАДИРОВА,
судья Специализированного
межрайонного суда
по административным
правонарушениям города
Павлодара

В СИЛУ СТ. 682 КОДЕКСА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ ДЕЛА ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ РАССМАТРИВАЮТ:
1) СУДЬИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ РАЙОННЫХ И ПРИРАВНЕННЫХ К НИМ СУДОВ ПО АДМИНИСТРАТИВНЫМ ПРАВОНАРУШЕНИЯМ; 2) СУДЬИ СПЕЦИАЛИЗИРОВАННЫХ МЕЖРАЙОННЫХ СУДОВ ПО ДЕЛАМ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ; 3) ДОЛЖНОСТНЫЕ ЛИЦА ГОСУДАРСТВЕННЫХ ОРГАНОВ, УПОЛНОМОЧЕННЫЕ НАСТОЯЩИМ КОДЕКСОМ.

Если на территории соответствующей административно-территориальной единицы не образованы специализированный районный и приравненный к нему суд по административным правонарушениям и специализированный межрайонный суд по делам несовершеннолетних, отнесенные к их подсудности, дела вправе рассматривать районные (городские) суды.

При рассмотрении дел данной категории со стороны судей и должностных лиц требуется тщательный подход к изучению материалов дел, и как следствие, правильное их разрешение в соответствии с законодательством об административных правонарушениях.

Гл. 9 КоАП регламентирован порядок административной ответственности несовершеннолетних.

Административная ответственность несовершеннолетних в Казахстане наступает с 16 лет, т.е. которым ко времени совершения административного правонарушения исполнилось 16, но не исполнилось 18 лет.

Следует отметить, что особенно важен момент наступления указанного возрастного промежутка. Он должен совпадать со временем совершения правонарушения. Возраст несовершеннолетнего устанавливается исходя из документов, удостоверяющих личность, в которых указывается дата его рождения. При этом судебная практика считает лицо достигшим определенного возраста не в день рождения, а начиная со следующих суток. В случае отсутствия документов, подтверждающих дату рождения, возраст устанавливается посредством назначения соответствующих экспертиз.

В силу ст.1 Закона РК от 8 августа 2002 года «О правах ребенка в Республике Казахстан» каждое лицо, не достигшее 18-летнего возраста (совершеннолетия), является ребенком.

При наложении на несовершеннолетнего административного штрафа следует учитывать, что размер не может превышать десять месячных расчетных показателей независимо от размера штрафа, предусмотренного статьей Особенной части настоящего раздела. Месячный расчетный показатель устанавливается в соответствии с законом, действующим на момент возбуждения дела об административном правонарушении.

При отсутствии у несовершеннолетнего имущества, достаточного для уплаты штрафа, штраф налагается на родителей или лиц, их заменяющих.

Лишение специального права может налагаться на несовершеннолетних на срок не более одного года.

При наложении административного взыскания на несовершеннолетнего, кроме обстоятельств, предусмотренных ст.ст. 56 и 57 настоящего Кодекса, учитываются условия его жизни и воспитания, уровень психического развития, иные особенности личности, а также влияние на него старших по возрасту лиц. Несовершеннолетний возраст как смягчающее обстоятельство учитывается в совокупности с другими смягчающими и отягчающими обстоятельствами.

В силу ст. 56 обстоятельствами, смягчающими ответственность за административное правонарушение, признаются: раскаяние виновного; предотвращение лицом, совершившим административное правонарушение, вредных последствий правонарушения, добровольное возмещение ущерба или устранение причиненного вреда; совершение административного правонарушения под влиянием

сильного душевного волнения либо при стечении тяжелых личных или семейных обстоятельств; совершение административного правонарушения несовершеннолетним; совершение административного правонарушения беременной женщиной или женщиной, имеющей ребенка в возрасте до 14 лет; совершение административного правонарушения в результате физического или психического принуждения; совершение административного правонарушения при нарушении условий правомерности необходимой обороны, задержании лица, совершившего противоправное посягательство, исполнении приказа или распоряжения; совершение административного правонарушения впервые по неосторожности.

Суд (судья), орган (должностное лицо), рассматривающие дело об административном правонарушении, могут признать смягчающими и обстоятельства, не указанные в части первой настоящей статьи.

Обстоятельствами, отягчающими ответственность за административные правонарушения в силу ст. 57 КоАП, признаются: продолжение противоправного поведения, несмотря на разъяснения закона прокурором и (или) требование уполномоченных на то лиц прекратить его; повторное совершение однородного административного правонарушения, за которое лицо уже подвергалось административному взысканию, в течение срока, предусмотренного ст. 61 настоящего Кодекса; вовлечение несовершеннолетнего в административное правонарушение; привлечение к совершению административного правонарушения лиц, которые заведомо для виновного страдают тяжелым психическим расстройством, либо лиц, не достигших возраста, с которого наступает административная ответственность; совершение административного правонарушения по мотиву национальной, расовой и религиозной ненависти или вражды, из мести за правомерные действия других лиц, а также с целью скрыть другое правонарушение или облегчить его совершение; совершение административного правонарушения в отношении лица или его близких в связи с выполнением данным лицом своего служебного, профессионального или общественного долга; совершение административного правонарушения в отношении женщины, заведомо для виновного находящейся в состоянии беременности, а также в отношении малолетнего, другого беззащитного или беспомощного лица либо лица, находящегося в зависимости от виновного; совершение административного правонарушения группой лиц; совершение административного правонарушения в условиях стихийного бедствия, чрезвычайного или военного положения

либо при других чрезвычайных обстоятельствах; совершение административного правонарушения в состоянии алкогольного, наркотического или токсикоманического опьянения.

Суд (судья), орган (должностное лицо), налагающие административное взыскание, в зависимости от характера административного правонарушения могут не признать данное обстоятельство отягчающим.

Кроме того, при назначении вида наказания государственные органы и должностные лица должны учитывать условия жизни и воспитания ребенка, уровень психического развития, иные особенности личности, а также влияние на него старших по возрасту лиц. При осуществлении родительских прав родители и другие законные представители не вправе причинять вред физическому и психическому здоровью ребенка, его нравственному развитию. Способы воспитания ребенка должны исключать пренебрежительное, жестокое, грубое, унижающее человеческое достоинство обращение, оскорбление или эксплуатацию ребенка. К числу обстоятельств, подлежащих учету при назначении наказания несовершеннолетнему лицу, совершившему административное правонарушение, относятся и условия его воспитания. Установление данных условий осуществляется посредством сбора информации об обучении несовершеннолетнего, самом учебном заведении (школа, интернат, училище или др.), кто занимался воспитанием в семье (родитель, опекун, бабушка или др.).

Ч. 2 ст. 50 КоАП закреплен запрет на применение административного ареста к несовершеннолетним лицам, не достигшим 18-летнего возраста.

В силу ст. 68 КоАП несовершеннолетний, впервые совершивший административное правонарушение, может быть освобожден судом, органом (должностным лицом), уполномоченным рассматривать дела об административных правонарушениях, от административной ответственности или от исполнения назначенного административного взыскания с применением к нему мер воспитательного воздействия, предусмотренных законодательством.

В связи с тем, что несовершеннолетний в силу своего возраста и развивающегося кругозора не всегда способен адекватно оценивать свои действия, в случаях совершения им административного правонарушения к нему применяется мера воспитания в виде разъяснения закона.

Прежде всего смысл данной меры заключается именно в разъяснении несовершеннолетнему сути и содержания совершенного им деяния и юридических последствий повторного совершения правонарушений, предусмотренных настоящим Кодексом.

Согласно ст. 69 КоАП несовершеннолетнему могут быть назначены следующие меры воспитательного воздействия: разъяснение закона; возложение обязанности загладить причиненный вред; ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего. Несовершеннолетнему может быть назначено одновременно несколько мер воспитательного воздействия.

Обязанность загладить причиненный вред возлагается с учетом имущественного положения несовершеннолетнего и наличия у него соответствующих трудовых навыков.

Ограничение досуга и установление особых требований к поведению несовершеннолетнего могут предусматривать запрет посещения определенных мест, использования определенных форм досуга, в том числе связанных с управлением транспортным средством, ограничения пребывания вне дома после определенного времени суток, выезда в другие местности без разрешения суда либо органа (должностного лица), уполномоченного рассматривать дела об административных правонарушениях. В отношении несовершеннолетнего могут быть установлены особые требования к поведению правонарушителя, предусмотренные ст. 54 настоящего Кодекса, а также предъявлено требование закончить обучение либо трудоустроиться с помощью комиссии по защите прав несовершеннолетних.

Срок применения меры воспитательного воздействия в виде ограничения досуга и установление особых требований к его поведению устанавливается продолжительностью от трех до шести месяцев. В случае систематического неисполнения несовершеннолетним данной меры воспитательного воздействия, органы внутренних дел представляют материалы в суд для решения вопроса об отмене этой меры и привлечения несовершеннолетнего к административной ответственности, если не истек срок давности, установленный КоАП.

В ст. 71 КоАП определены сроки, после истечения которых, исключается возможность назначения административного взыскания для несовершеннолетних лиц.

В соответствии со ст. 62 КоАП лицо не подлежит привлечению к административной ответственности по истечении двух месяцев со дня совершения административного правонарушения.

Сроки давности, предусмотренные ст. 62 КоАП, при освобождении несовершеннолетних от административной ответственности или исполнения административного взыскания сокращаются наполовину.

Несовершеннолетний, на которого наложено административное взыскание за административное

правонарушение, считается подвергнутым данному взысканию в течение шести месяцев со дня окончания исполнения постановления о наложении административного взыскания.

Если по общему правилу срок установлен – один год со дня исполнения административного взыскания, то для несовершеннолетних в два раза меньше – шесть месяцев.

В заключение хотелось бы привести статистические данные с примерами рассмотренных дел.

Так, за восемь месяцев 2025 года Специализированным межрайонным судом по административным правонарушениям города Павлодара всего рассмотрено 5 102 дела, из них с участием несовершеннолетних 19 дел, что составляет 0,37 процента. За аналогичный период 2024 года рассмотрено 6 389 дел, из них с участием несовершеннолетних 17 дел, что составляет 0,26 процента. Таким образом, видно, что наблюдается увеличение дел рассмотренных с участием несовершеннолетних.

20 мая 2025 года около 11 часов в Павлодарском районе несовершеннолетний Н., находясь в учебном классе средней школы, нарушая общественный порядок и спокойствие физических лиц, устроил драку с несовершеннолетним Б., тем самым совершил мелкое хулиганство.

Суд признал Н. виновным в совершении административного правонарушения, предусмотренного ч. 1 ст. 434 КоАП, и на родителя Л. наложил административное взыскание в виде штрафа в доход государства в размере 39 320 тенге.

По другому делу 14 мая 2025 года около 20 часов 30 минут в г. Павлодаре водитель К., управляя транспортным средством марки «TOYOTA CAMRY», двигаясь во дворе дома по ул. Торайгырова, при совершении маневра задним ходом не убедился в безопасности маневра и совершил столкновение с транспортным средством марки «HYUNDAI PALISADE», под управлением водителя К., которая двигалась позади в северном направлении. В результате дорожно-транспортного происшествия повреждены транспортные средства. Причинен материальный ущерб.

При наложении административного взыскания суд учел характер и общественную опасность совершенного административного правонарушения, личность виновного, в том числе его поведение до и после совершения правонарушения, имущественное положение (студент, не работает), отсутствие обстоятельств, смягчающих и отягчающих ответственность.

Согласно ч. 2 ст. 40 КоАП административное взыскание применяется в целях воспитания лица, совершившего правонарушение, в духе соблюдения

требований законодательства и уважения правопорядка, а также предупреждения совершения новых правонарушений как самим правонарушителем, так и другими лицами.

На основании изложенного суд признал К. виновным в совершении административного правонарушения, предусмотренного ч. 1 ст. 610 КоАП, и наложил на родителя А. административное взыскание в виде штрафа в доход государства в размере 39 320 тенге.

По делу в отношении Ф. суд установил, что 26 апреля 2025 года около 13:30 часов гр. Ф. в городе Павлодаре управлял транспортным средством мопедом марки «Jilang» без государственных регистрационных номерных знаков, повторно в течение года, после наложения административного взыскания.

При наложении административного взыскания суд учитывал характер административного правонарушения, условия жизни и воспитания несовершеннолетнего, уровень психического развития, иные особенности личности, а также влияние на него старших по возрасту лиц, отсутствие обстоятельств, отягчающих административную ответственность, смягчающие обстоятельства, признание своей вины.

В удовлетворении ходатайства защитника-адвоката об освобождении несовершеннолетнего от административной ответственности с назначением мер воспитательного воздействия суд отказал, поскольку такие меры не будут являться достаточными для достижения цели исправления и предупреждения совершения новых административных правонарушений.

Постановлением суда Ф. признан виновным по ч. 2-1 ст. 590 КоАП и на родителя Б. наложено административное взыскание в виде штрафа в доход государства в размере 27 524 тенге.

По делу в отношении Э., установлено, что 26 июня 2025 года установлен гражданин Республики Кыргызстан, несовершеннолетний Э., прибыл в Республику Казахстан 30 июня 2024 года, временно зарегистрировался с целью «Частная» сроком до 30 сентября 2024 года. Однако по окончании указанного срока территорию РК не покинул, тем самым совершил административное правонарушение, предусмотренное ч. 4 ст. 517 КоАП. Суд освободил несовершеннолетнего Э. от административной ответственности по ч. 4 ст. 517 КоАП с применением меры воспитательного воздействия в виде разъяснения закона. Несовершеннолетнему Э. разъяснено о вреде, причиненном его деянием, и юридических последствий повторного совершения правонарушений, предусмотренных Кодексом Республики Казахстан об административных правонарушениях.

АРДАГЕРЛЕР РУХЫН АСҚАҚТАТҚАН БІРЛЕСТІК

ПАТРИОТТЫҚ ҚОЗҒАЛЫС «ЖЕЛТОҚСАН АҚИҚАТЫ» РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚОҒАМДЫҚ БІРЛЕСТІГІ ЖЫЛ БОЙЫ ҚАРАП ЖАТПАЙ, ЕЛДІҢ ТӘУЕЛСІЗДІГІ ҮШІН ЖАНЫН ҚИҒАН ҰЛТ ЗИЯЛЫЛАРЫНЫҢ ЕРЛІГІН ҰЛЫҚТАУҒА, ТАРИХИ ШЫНДЫҚТЫ ТҮГЕНДЕУГЕ ЖӘНЕ ЖЕЛТОҚСАН КӨТЕРІЛІСІНІҢ МӘН-МАҢЫЗЫ МЕН РУХЫН ӨСКЕЛЕҢ ҰРПАҚҚА ЖЕТКІЗУГЕ БАҒЫТТАЛҒАН МАҢЫЗДЫ ЖҰМЫСТАР АТҚАРЫП КЕЛЕДІ.

ӨТКЕНГЕ ТАҒЗЫМ – БҮГІНГІ ЕРЛІККЕ БАСТАР ЖОЛ. «ТАРИХЫН ҰМЫТҚАН ХАЛЫҚТЫҢ – КЕЛЕШЕГІ БҰЛЫҢҒЫР» ДЕГЕНДЕЙ, БҰЛ ҚОҒАМ АНА ТІЛІМІЗДІ БАҒАЛАЙ БІЛУГЕ, ТӘУЕЛСІЗДІКТІҢ ҚАДІРІН ТЕРЕҢ СЕЗІНДІРУГЕ ҮЛЕС ҚОСУДА.

«ЕЛ НАМЫСЫ – ЕРГЕ АМАНАТ, ЕР НАМЫСЫ – ЕЛГЕ ҚУАТ» ДЕГЕН СӨЗ БАР. БІРЛЕСТІК ОСЫ ҰСТАНЫМДЫ ТЕМІРҚАЗЫҚ ЕТІП, ҰЛТ РУХЫНЫҢ АСҚАҚТАУЫНА, ТӘУЕЛСІЗДІК ШЕЖІРЕСІНІҢ ЖАҢҒЫРА ТҮСУІНЕ ТҰРАҚТЫ ҚЫЗМЕТ ЕТІП КЕЛЕДІ.

ОСЫ МАҚАЛАМЫЗДА “ЖЕЛТОҚСАН АҚИҚАТЫ” ҚОҒАМДЫҚ БІРЛЕСТІГІ БАСШЫЛЫҒЫ МЕН ЫНТАЛЫ МҮШЕЛЕРІНІҢ БИЫЛҒЫ ЖЫЛДЫҢ ҮШІНШІ ТОҚСАНЫНДА АТҚАРҒАН ІС-ШАРАЛАРЫНЫҢ БІР-ЕКЕУІНЕ ТОҚТАЛЫП ОТЫРМЫЗ

АЛЫСТАН ЖЕТКЕН МАРАПАТ

Бірлестік мүшелері еліміздің түкпір-түкпірінде дөңгелек үстелдер өткізіп, мектептер мен кітапханаларда желтоқсаншылар жастармен кездесулер ұйымдастырып жүр. Сондай-ақ, оқу орындары

мен мәдени ошақтарда арнайы «Желтоқсаншылар бұрыштарын» ашып, жастарға ел тарихын терең танытатын игі істері жалғасын табуда.

Мемлекеттік ұйымдармен бірлесе жұмыс істеу арқылы қозғалыс өз қызметін кеңейтіп, тарихи әділдікті насихаттап келеді.

Айта кетерлігі, «Желтоқсан ақиқаты» тек Қазақстан көлемінде ғана емес, шетелдік ұйымдармен де байланыс орнатып, «Желтоқсан көтерілісінің» шынайы тарихын халықаралық деңгейде таныстыруда. Өйткені, 1986 жылғы бұл көтеріліс тек қазақ халқының ерлік қадамы ғана емес, бұрынғы Кеңес Одағы құрамындағы 15 республикаға да тәуелсіздік рухын дарытқан тарихи оқиға екені сөзсіз.

Осы бағыттағы қажырлы еңбектері үшін Патриоттық қозғалыс «Желтоқсан ақиқаты» республикалық қоғамдық бірлестігінің төрағасы Болат Тоқтабайұлы мен орынбасары Серік Нәсілжанұлы Чуваш Республикасы Жазушылар одағының басқарма төрағасы М.Н. Юхма мырзаның қолынан «Құрмет грамотасымен» марапатталды.

Бұл марапат – алыстан жеткен алғыс қана емес, қазақ елінің тәуелсіздік жолындағы күресін бағалаудың, ұлт рухын дәріптеудің айқын көрінісі.

ҚАРТТАРЫМ – АСЫЛ ҚАЗЫНАМ

Қазанның алғашқы күні – жыл сайынғы ең мейірім мен ізгілікке толы мереке, Халықаралық қарттар күні. Бұл күн – өткеннің аманатын арқалаған, елдің рухын сақтаған ақсақалдар мен ақ жаулықты аналарға тағзым ететін ерекше сәт. Себебі, «Қариясы бар ел – қазынасы бар ел» деген халық даналығы бекер айтылмаған.

Қазақ халқы үшін үлкенге ізет көрсету, қарияны ардақтау – ұлттың рухани өзегіне айналған асыл дәстүр.

Алайда бүгінде қоғам қарбаласы мен тұрмыс тауқыметі талай жанның мейірімін бәсеңдетіп бара жатқандай. Қарттар үйіндегі жәудіреген көздер, есікке телмірген үмітті жанарлар – бәрімізге ой салуы тиіс. «Бәлкім, балам келіп қалар...» деген әлсіз үмітпен күн өткізетін қариялар саны аз емес. Мұндай сәтте олардың жүзінен өмірдің тәтті естелігі де, сағыныштың сыздаған ізі де көрініп тұрады.

Осындайда адам жанына жылулық ұялатқан ізгі жандардың еңбегі ерекше. Патриоттық қозғалыс «Желтоқсан ақиқаты» республикалық қоғамдық бірлестігі төрағасы Құрымбаев Болат, «Парасатты жастар» қоғамдық қорының төрайымы Жұмабекова Алуа, «Нұрлы шуақ» қайырымдылық қорының директоры Жиенбаев Серік және бірлестік мүшелері – Ақтанова Алма, Алжанова Сажид, Ахметов Жандостар қарттарға арнап түскі ас ұйымдастырып, жылы сөз бен ән шуағын тарту етті. Күміс көмей әнші Сажид Жақсылыққызының нәзік үні жүректерге мейірім ұялатты. Қарттардың жүзінен балаша

қуаныш көрініп, олардың күлкісі – өмірдің әуеніндей әсер етті. Шара соңында ақ жаулықты аналар мен абзал ақсақалдар батасын беріп, жүрекжарды ризашылықтарын білдірді.

Бұл мекемеде жүз жасты еңсерген кейуаналар мен еңбек ардагерлері, соғыс жылдарында тылда тер төккен қарттар да бар. Әр тағдыр – бір ғұмыр, әр ғұмыр – ел тарихының парағы.

Шара соңында қарттар ақ баталарын беріп, жүрекжарды тілектерін жеткізді.

«Шаңырақ» әлеуметтік қызмет орталығының директоры Ақылбеков Қалибек пен орынбасары Оралбаева Арайлымның және орталықтағы барлық қызметкерлердің қарттарға деген қамқорлығы мен ыждаһатты көңілдерін ерекше атап өтуге тұрарлық. Мекеме ауласындағы он жыл бұрын егілген шыршалардың бүгінде саялы ағашқа айналуы – осы ұжымның қарттар көңіліне еккен мейірім дәнінің көрінісіндей.

Қазақта «Қарты бар үйдің – қазынасы бар» деген даналық сөз бар. Шынында да, қарттарын құрметтеген елдің бағы мен берекесі артады. Өйткені қарттар – өткеннің шежіресі, бүгіннің тәлімі, ертеңнің аманаты. Қарттарымыз аман болсын, мейірім мен құрмет ешқашан таусылмасын!

Түрлі тағдыр тауқыметімен осы орталыққа түскен қарияларымыздың ұрпағына Алла мейірім берсін. Қарттар – өткен мен келешектің алтын көпірі. Оларды қадірлеу – өзіміздің болашағымызды құрметтеу. Себебі бүгінгі ата – кешегі бала, ал бүгінгі бала – ертеңгі ата. Қарттарын ардақтаған елдің – ырысы мен рухы биік болмақ.

САЛАУАТТЫ ӨМІР – ДЕНСАУЛЫҚТЫҢ КЕПІЛІ

«ЖЕЛТОҚСАН АҚИҚАТЫ» қоғамдық бірлестігінің ұйымдастыруымен Алматы қаласы, Әуезов ауданында орналасқан №117 жалпы білім беретін мектеп-гимназиясында ерекше рухтағы шара өтті. Мұнда «Желтоқсан ақиқаты» республикалық қоғамдық бірлестігі ішіндегі спорт секторының ұйымдастыруымен ардагерлер мен жас буын өкілдері бас қосып, салауатты өмір салтын насихаттауға арналған волейбол жарысын өткізді.

Жарыстың ұйымдастырушылары – осы қоғамдық бірлестікте спорт секторының жетекшісі Басбатыр Сүндетбайұлы мен аталмыш ұйымның «Жас буын» авангардының мүшесі Марал Әшімбайқызы.

Бұл шараға 50 жастан асқан спортсүйер азаматтар мен Желтоқсан оқиғасының ардагерлері

арасынан жарысқа алдын ала іріктеуден өткен сегіз команда қатысты:

Олар – «Талғар», «Алатау», «Жетісу», «Наурызбай», «Ауезов Желтоқсан-1», «Ауезов Желтоқсан-2», «Ақсай», «Абилез» командалары. Тартысты өткен ойын барысында әр команда өз шеберлігін көрсетті. Төрешілер ойынның әділ әрі таза өтуін қадағалап отырды. Жарыс нәтижесінде төмендегі командалар жүлделі орындарға ие болды:

1-орын – «Абилез» командасы, 2-орын – «Талғар» командасы, 3-орын – «Ақсай» командасы, 4-орын – «Алатау» командасына бұйырды.

Жеңімпаз ардагерлер ақшалай және бағалы сыйлықтармен, сондай-ақ медаль мен кубоктармен марапатталды.

Бұл шара тек спорттық бәсеке емес, патриоттық рухты көтеру мен ұлт денсаулығын нығайтудың айғағы болды. Ардагерлер мен жастардың бірлескен осындай кездесулері салауатты өмір салтын дәріптеумен қатар, ұрпақтар сабақтастығын да нығайтады.

«ҚЫРАН ЕЛІМ – ҚАЗАҚСТАНЫМ!» АТТЫ РЕСПУБЛИКА КҮНІНЕ АРНАЛҒАН ӘДЕБИ КЕШ ӨТТІ

2025 жылдың 16 қазанында Алматы қаласы Орталықтандырылған кітапхана жүйесінің №44 бөлімшесінде 25 қазан – Республика күніне орай «Қыран елім – Қазақстаным» атты әсерлі әдеби кеш ұйымдастырылды.

Мерекелік шараға қоғамдық бірлестіктегі көшбасшы өкілдері қатысып ел тәуелсіздігі мен

ұлттық рух жайлы ойларымен бөлісті. Құрметті қонақтар қатарында қоғамдық бірлестік мүшелері Жиенбаев Серік, Қыдырбаев Ербол, Алматы қалалық Алатау аудандық бөлімшесінің жетекшісі Козадилов Елтай, сондай-ақ офис-менеджер Жандос Ахмет болды.

Кешке Алматы автомобиль жол колледжінің студенттері мен оқытушысы Айжан Тойжанқызы да белсене атсалысты. Әдеби бағдарламаны Әліби Жақсылықұлы жүргізіп, оқу орталығының өнерпаздары — әншілер мен домбырашы қыздар қонақтар мен көрермендерге ұлттық рух пен мерекелік көңіл-күй сыйлады.

Кеш соңында Іс-шараны жоғары деңгейде ұйымдастырған №44 кітапхана-бөлімшесінің басшысы Жеңіскүл Қалабайқызы мен ұжымына алғыс білдірілді.

Мұндай рухани-танымдық кештер ел бірлігін нығайтып, тәуелсіздіктің қадірін ұғынуға және ана тіліміздің қолданысын көтеруге ықпал етуде.

Келер жылы желтоқсан көтерілісіне 40 жыл. Сонау 1986 жылы желтоқсанда ел, ұлт намысын арқа-лап алаңға шыққан 16 мен 25 жас арасындағы жас жігіттер мен қыздар бұл күндері алпысты еңсерген ардагер қариялар. Ел ішінде бүгінде жер-жердегі сол ардагерлерден құралған 20 шақты қоғамдық бірлестік бар. Сол бірлестік мүшелері өз ұсыныстарымен қоғамдық жұмыстарға араласып, жастарды елін, жерін, ұлтын сүюге патриоттық рухпен тәрбиелеу жолында қомақты үлестерін тигізуде.

Серік НӘСІЛЖАНҰЛЫ,
*«Желтоқсан ақиқаты»
ҚБ төрағасының орынбасары*

ЗАН

РЕСПУБЛИКАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҚ,
ҒЫЛЫМИ-ПРАКТИКАЛЫҚ ЖУРНАЛ

ЖАЗЫЛУ ИНДЕКСІ:
75849

Қазақстан Республикасының Ақпарат және
қоғамдық даму министрлігінде тіркелген
Куәлік №KZ79VPY00081542,
2023 жыл, 9 қараша

Жарияланған мақала авторларының
пікірлері редакция көзқарасымен сәйкес
келе бермеуі мүмкін

ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАНАТЫН ҒЫЛЫМИ МАҚАЛАЛАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР:

- МАҚАЛАҒА ҰСЫНЫС ХАТ ҚОСА ТАБЫСТАЛУЫ ТИІС;
- МАҚАЛАҒА ҚОСА, ҚАЗАҚ, ОРЫС ЖӘНЕ АҒЫЛШЫН ТІЛДЕРІНДЕ ЖАЗЫЛҒАН ТҮЙІН ТАБЫСТАЛАДЫ;
- МАҚАЛАҒА ҚОСА, МӘТІННІҢ ЭЛЕКТРОНДЫҚ НҰСҚАСЫ ЖӘНЕ АВТОРДЫҢ ФОТОСУРЕТІ ҚОСА ТАБЫСТАЛУЫ ТИІС;
- ІЛЕСПЕ ХАТТА АВТОРДЫҢ АТЫ-ЖӨНІ, ҚЫЗМЕТІ, ҒЫЛЫМИ АТАҒЫ КӨРСЕТІЛУІ КЕРЕК;
- МАҚАЛАНЫҢ СОҢЫНДА ПАЙДАЛАНЫЛҒАН ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ КӨРСЕТІЛУІ ТИІС;
- МАҚАЛАНЫҢ КӨЛЕМІ 14-КЕГЛЬМЕН ТЕРІЛГЕН 9-10 БЕТТЕН АСПАҒАНЫ ЖӨН;
- МАҚАЛАНЫҢ МАЗМҰНЫ ҮШІН ЖАУАПКЕРШІЛІКТІ АВТОР КӨТЕРЕДІ.

РЕДАКЦИЯНЫҢ МЕКЕНЖАЙЫ:

050012, Қазақстан Республикасы,
Алматы қаласы, Х.Досмұхамедұлы көшесі, 68 «б» үй.
Телефондар: +7 702 468 0208, +7 708 929 9874

Теруге 15.11.2025 ж. жіберілді. Басуға 18.11.2025 ж. қол қойылды.
Пішімі 60x90 1/8. Тапсырыс № 11. Таралым 2000.

Журнал айына бір рет жарық көреді.

Журналдың терімі мен бет қаттау жұмыстары «Заң»МК» ЖШС-нің компьютерлік
орталығында жасалды. Офсеттік басылым

«Принт плюс» ЖШС баспаханасында басылды. Алматы облысы, Өтеген батыр кенті,
Сейфуллин көшесі, 2 «в» үй,
Телефондар: факс 8727-2-51-78-27, 8727-2-51-78-31

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАРЛЫҚ МАҢЫЗДЫ ЖАҢАЛЫҚТАРЫ

ZANMEDIA.KZ

ВСЕ СВЕЖИЕ НОВОСТИ КАЗАХСТАНА

Жазылу индексі: 75849

Біздің басылымдарда:

- ✓ өз компанияңыз туралы PR-мақалалар;
- ✓ модульдық немесе, өзге де жарнамалар;
- ✓ кезекті аукцион немесе, өзге де сауда-саттық туралы хабарлама;
- ✓ өз компанияңыздың жылдық балансын немесе қаржылық есептерін жариялауға мүмкіндіктеріңіз бар.

Вы можете:

- ✓ Опубликовать PR-статью о вашей компании
- ✓ Опубликовать модульную или имиджевую рекламу
- ✓ Оповестить об очередном аукционе или проводимых торгах
- ✓ Опубликовать годовой баланс вашей компании или финансовую отчетность

Байланыс телефондарымыз:

Басылымға жазылу құны және оны
рәсімдеу мәселелері бойынша:

8 747 995 6347

Жарнама мәселелері бойынша
телефондар:

+7 708 929 9874

E-mail: zanreklama@mail.ru

Контактные телефоны:

По вопросам стоимости и оформления
подписки и издания:

8 747 995 6347

Телефоны для рекламы:

+7 708 929 9874

E-mail: zanreklama@mail.ru